

Victor ROUDINE

MAX STIRNER

Pagini Libere este o editură anarhistă.

Suntem un colectiv descentralizat, autonom și organizat non-ierarhic. Scopul nostru este acela de a oferi publicații (cărți, broșuri, fanzine etc.) în limba română și, uneori, în alte limbi, în ideea de a populariza și inspira viziuni și practici alternative la sistemul actual, capitalist și autoritar.

Tradiția libertară a fost întotdeauna una în care pamfletele, tipări-turile clandestine și materialele tipărite rapid și pe ascuns au circulat liber, neîngrădit. Continuând această tradiție, materialele publicate de către Editura Pagini Libere pot fi folosite, adaptate sau modificate de către oricine dorește acest lucru, însă nu cu un scop comercial. Cerem, pe cât posibil, persoanelor care folosesc materialele publicate de noi sau părți din acestea să specifice, într-o formă neintruzivă, sursa de unde au preluat materialele respective.

pagini-libere.ro

facebook.com/editurapaginilibere

instagram.com/paginilibere

editurapaginilibere@protonmail.com

Colectivul Pagini Libere este conștient de impactul ecologic al cărților în format fizic, așa că îți reamintim:

Împarte

Cu cei dragi, din familie sau comunitate, cărțile tale.

Donează

Cărțile de care crezi că nu mai ai nevoie.

Nu arunca

O carte, oricât de deteriorată, nu se aruncă niciodată.

Repară

Fă-ți timp pentru a repara o carte și dă-i șansa ca ea să lumineze mintea altor oameni.

Nu cumpăra ce nu ai nevoie

Nu cumpăra cărți doar de decor.

Cumpără numai ceea ce te interesează cu adevărat.

Inaugurăm cu această broșură o nouă colecție în care dorim să publicăm texte de popularizare dedicate “clasicilor anarhiei”: Stirner, Godwin, Kropotkin, Bakunin, Goldman, Reclus, Malatesta, Proudhon etc.

Lucrarea pe care o redăm în ediția de față a apărut în colecția *Revistei Ideei* în 1912, traducerea din franceză aparținându-i lui Panait Mușoiu.

Timp de mai bine de cinci decenii, “anarhistul” Panait Mușoiu (1864-1944), unul dintre „cărțurarii școlii celei mai bune” (Tudor Arghezi) a tradus, editat și publicat sute de texte „reputate primejdioase pentru tihna socială” (Tudor Arghezi).

În colecția de broșuri și cărți de care s-a ocupat au apărut de-a lungul timpului peste o sută de titluri, în marea lor majoritate traduceri: Platon, Aristofan, Cernîșevski, William Morris, John Stuart-Mill, Bertrand Russel, Friedrich Engels, Maeterlink etc.

O bună parte dintre publicațiile sale au fost dedicate “clasicilor anarhiei” – Bakunin, Kropotkin, Stirner, Cœurderoy, Sébastien Faure, Malatesta, Henri David Thoreau, Bernard Lazare, Han Ryner, Johann Most, Paraf-Javal etc – *Biblioteca Revistei Ideei* fiind astfel prima (și cea mai cuprinzătoare) colecție de literatură anarhistă în limba română. Multe dintre traducerile lui Panait Mușoiu au fost și primele ediții apărute în România – de pildă *Walden*-ul lui Thoreau – iar unele au rămas și singurele versiuni existente în limba română.

Johann Kaspar Schmidt (1806-1856), cunoscut ca **Max Stirner**, a fost un filosof și jurnalist, apropiat al cercului *Die Freien (Liberii)* și al mișcării filosofice difuze a Tinerilor Hegelieni. Opera sa principală, cea care i-a adus o scurtă perioadă de notorietate încă din timpul vieții, este *Der Einzige und sein Eigentum* (al cărei titlu problematic s-ar putea traduce ca *Unicul și ceea ce îi aparține* sau *Egoul și ceea ce este al său*). Filosofia lui Stirner, care își găsește în Unicul cea mai clară formă, pune sub semnul îndoielii fundamentele legilor, conceptelor și ideilor. De altfel, el contestă însăși noțiunea de filosofie așa cum era ea înțeleasă în epocă, distanțându-se chiar și de radicalismul celor din grupul *Liberilor*.

Un marginal în timpul vieții, Stirner a fost mult timp cunoscut mai degrabă prin prisma polemicii vitriolice lansată de Marx și Engels împotriva sa. Recuperarea operei sale s-a datorat efortului lui John Henry Mackay, care spre sfârșitul secolului al XIX-lea a adunat mărturiile contemporanilor lui Stirner aflați încă în viață, printre care și Engels – în tinerețe, un prieten apropiat al acestuia. Dacă în ceea ce privește receptarea și redescoperirea scrierilor lui Stirner lucrurile sunt destul de clare, problema transmiterii ideilor în sine, într-o perioadă în care opera sa era aproape în întregime neglijată, rămâne ușor controversată. Anumite paralele au putut fi trasate între ideile sale și concepțiile libertare ale celor adunați în jurul lui Bakunin, asemănări care nu au făcut decât să îi întărească reputația de ante-mergător al gândirii anarhiste în forma sa modernă. Mult mai problematică însă a fost aparenta asemănare cu filosofia lui

Nietzsche, ceea ce a dus la acuzația că acesta ar fi fost doar un palid plagiator sau imitator al lui Stirner.

Recuperarea operei l-a propulsat pe Stirner direct în paginile istoriei intelectuale a revoltei, rebeliunii și împotrivirii. Moștenirea sa intelectuală nu a atras un grup de discipoli care să o extindă în domeniul speculației filosofice, ceea ce este oarecum de înțeles dat fiind stilul său nu atât haotic cât anti-sistemic. Ea a reprezentat, asemeni scrierilor contemporanilor săi îndepărtați, Thoreau și mult mai obscurul Joseph Déjacque, un instrument critic de abordare a vieții cotidiene și chiar – oarecum ironic – un ghid de viață. Rudolf Steiner, Albert Camus, sau Jürgen Habermas sunt doar câțiva dintre cei care au îmbrățișat etica expusă în *Unicul*, pentru ca mai apoi să se distanțeze de aceasta. În contextul mai larg al dezvoltării științelor umaniste, tendința spre introspecție radicală, iconoclasmul, contestarea critică și lucidă a tuturor dogmelor, moravurilor și legilor, atât pentru a le depăși cât și pentru a le înțelege mecanismele îl plasează pe Stirner printre precursorii psihanalizei și ai tradiției deconstructiviste. Însă deconstrucțiile post-structuraliștilor sunt adesea sterile social sau se reflectă foarte palid în acțiunile lor politice, în timp ce filosofia lui Stirner rămâne strict legată de programul său social radical, la care se referea Emma Goldman atunci când scria că „este adesea ignorat cu desăvârșire faptul că individualismul lui Stirner conține cele mai mărețe posibilități sociale. Și totuși, dacă societatea are să fie vreodată cu adevărat liberă, acest lucru se va realiza prin acțiunea indivizilor care s-au eliberat pe sine, acei indivizi ale căror eforturi libere clădesc societatea.”

Colectivul Pagini Libere

Pentru că am dorit să redăm traducerea lui Panait Mușoiu fără prea multe intervenții din partea noastră, am preferat să introducem mici note explicative acolo unde textul conține cuvinte sau expresii ieșite din uzul curent al limbii. De asemenea, am introdus note explicative pentru personalitățile, evenimentele sau titlurile la care se face referire în text și care ar putea să nu mai fie familiare cititorului din zilele noastre. Notele introduse de noi sunt marcate cu “n.n.” (nota noastră), iar notele care fac parte din textul original cu “n.a.” (nota autorului).

I - Un refractar¹

Era la Berlin, în ajunul anului 1848. Negura cea deasă a reacțiunii se risipea: prevestire a revoluției. Se încheau o mulțime de grupuri de intelectuali radicali. Dintre aceste grupuri era unul care se deosebea prin critica-i înțepătoare, fără cruțare. Acest grup se numea grupul “Liberilor”². E drept că acest grup insufla

1. “Refractar”, tradus de Mușoiu din francezescul “réfractaire”, era folosit în Franța pentru a-i desemna în principal pe “nesupuși”, adică pe cei care se eschivau de la prestarea serviciului militar. Termenului va fi (re)consacrat politic și literar de Jules Vallès într-un articol apărut inițial în 1864 și intitulat (cum altfel?) „Les réfractaires”: „Există pe drumuri o rasă de oameni care, și ei, au făcut jurământ să fie liberi, care în loc de a primi locul ce li-l pune la îndemână lumea, au vrut să-și facă singuri un loc, prin îndrăzneală sau prin talent (...). Refractari, oamenii aceștia care au făcut de toate și care nu-s nimic, care au colindat la toate școlile – de drept, de medicină sau de hrisoave – și care n-au nici grad, nici brevet, nici diplomă. Refractari, profesorul care și-a vândut toga, ofițerul care și-a schimbat tunica cu o cămașă de voluntar, avocatul care se face comediant, popa care se face gazetar. Refractari, acești nebuni liniștiți, acești muncitori entuziaști, acești învățați curajoși, care își petrec viața și își mănâncă gologănașii căutând mișcarea perpetuă, navigarea aeriană, gherghina albastră, mierla albă: tot refractari acești tulburați căror li-i sete numai de zgomot și de emoții, care socot cu dinadinsul că au o misiune de împlinit, de executat, o datorie sfântă, de apărut un drapel. Refractar, oricine n-are o situație prinsă în viață, o profesie, o stare, un meșteșug, care nu poate să-și zică într-un fel, clarinetist, tapițer, notar, doctor sau ciubotar, care drept tot bagajul nu are decât mania lui, neghioabă sau mare, păcătoasă sau glorioasă, fie că face artă, literatură, astronomie, magnetism, chiromanție, fie că vrea să întemeieze o bancă, o școală sau o religie. Refractari, toți cei care, neputând, nevoind sau neștiind nicidecum să se supună legii comune, s-au aruncat în fel de fel de încercări, sărmani nebuni care, încălțându-se la plecare cu niște ciubote de șapte poște rămân la mijlocul drumului în niște troace. Refractari, în sfârșit, toți acești oameni cu meșteșuguri neclase în niciun anuar: inventator, poet, tribun, filosof sau erou... Lumea vrea să facă din ei perceptori sau notari. Ei însă se înstrăinează, se îndepărtează de lume, își doresc să trăiască o viață aparte, stranie, dureroasă.” A se vedea Jules Vallès, „Refractarii”, trad. Panait Mușoiu, în *Mișcarea socială*, nr. 32, 1897, p. 3 (n.n.).

2. “Die Freien”: cerc al “tinerilor hegelieni” din Berlin, înființat în anii ‘40 ai secolului al XIX-lea de Bruno Bauer, din care mai făceau parte Arnold Ruge, Karl Marx, Friedrich Engels, Ludwig Buhl și Max Stirner (n.n.).

multă groază micilor burghezi de pe vremea aceea, fără să facă însă cine știe ce mare ispravă. Dar, dintre refractarii aceștia, care aveau cusururile și calitățile, cu alte cuvinte, însușirile ce le aveau refractarii din toate țările, mulți au luat parte la “baricadele din martie”³.

În crâșma sau cafeneaua lor, la Hoppel, unde își dădeau coate oamenii tuturor partidelor înaintate, puteai vedea aproape în toate serile un om, bălan-roșcat, de statură potrivită, cu ochii albaștri în dosul unor ochelari de oțel, observator liniștit și puțin cam pedant, un adevărat tip de profesor de liceu, după spusa celor care l-au cunoscut și au trăit după el. Johan-Caspar Schmidt după numele cel adevărat, își luă pseudonimul, care trebuia să-l facă ilustru, de Stirner, din pricina frunții sale puternice, *Stirn* în nemțește, singura parte izbitoare din fața-i.

Cu mult înainte de publicarea, în 1844, a volumului său *Unicul și proprietatea sa*, el era cunoscut în acest mediu de refractari prin ideile sale revoluționare. Un cântec satiric găsit în timpul din urmă, datând din 1842, în care un autor necunoscut celebrează zbunguirea “Liberilor”, îl înfățișează pe Stirner în acești termeni⁴:

Uitați-vă la Stirner, acest sărguitor spărgător de cadre:
Deocamdată bea bere,

3. Este vorba de Revoluția de la 1848, cunoscută în Germania și ca “revoluția din martie” (n.n.).

4. “Necunoscutul” lui Roudine este nimeni altul decât Engels, iar versurile despre Stirner aparțin unui “poem epic” satiric compus și publicat de el împreună cu Edgar Bauer. Personajul principal este chiar fratele acestuia din urmă, Bruno Bauer, care își pierde credința și încheie un pact faustic de-a lungul unor aventuri pline de aluzii și glumițe cu circuit închis din grupul “Liberilor”. Stirner, iconoclastul, este un personaj recurent:

Vezi-l pe Stirner, iată-l, cel care cu grijă orișice cadru crapă
Cum încă stă și soarbe bere, iar mai târziu sângele, ca pe apă!
Când ceilalți strigă “jos cu domnia regilor!”
Stirner îi completează: “și cu legile lor!”

(...)

Dar Stirner, demn, întrebă: Cine-și leagă voința?
Cine, cu o lege urlată, să ne supună are dorința?
Îți frângi voința și te socoți liber – ce grovăzie!
Cum poți s-accepti așa ușor jugul sclaviei?
Jos statutele, jos legile!”

(...)

Vezi-l pe Stirner, cum aruncă el cu baloți de cărți,
Cum uimește mulțimile de-și pierd evlavia-n mii de părții (n.n.).

Dar nu vă temeți, în curând o să bea sânge.
Ceilalți strigă cât pot: jos regii!
Stirner îi completează: și legile lor!

E ciudată această apreciere asupra lui Stirner din partea tovarășilor săi. Pentru noi, asta face mai mult decât criticile searbăde care au apărut după publicarea operei lui.

Gazetari, poeți, dascăli, jucară toți un rol însemnat în mișcarea de pe vremea aceea, când Berlinul nu era decât un oraș de 400.000 de locuitori. Organizațiile muncitorilor din fabrici erau abia la început. Cea mai mare parte dintre bresle erau alcătuite din meseriași, din care două treimi meșteri, iar o treime salariați⁵. Intelectualii fură cei care dădură cuvântul de ordine și formulară revendicările populare, frecventând singurul “cerc de meseriași” care exista pe atunci. Așa că e firesc să-și fi luat aere mari, încredințați cum erau că vor putea răpune întreaga lume. Stirner privea rece în jurul său. Cu toate că plăcându-i în mediul în care se afla, îi fu lesne să-și dea seama că puteri noi nu puteau să se ivească în asemenea mediu. Prinse a căuta puterile acestea aiurea... fără a rupe însă toate legăturile pe care le avea.

Industria își începuse opera de dezrădăcinare în patriarhala Germanie. Un număr foarte mare de intelectuali fuseseră aruncați pe pavele, pe drumuri. O mulțime de profesori, suspendați din slujbă pentru liberalism, făcu să se mărească falanga refractarilor. Stirner era unul din cei mai de seamă reprezentanți ai lor.

„Orice vagabondaj nu-i vine burgheziei la socoteală”, scrie dânsul în al său *Unic*.

Există însă și vagabonzi de spirit, care, înăbușindu-se sub acoperișul care le adăpostea părinții, aleargă să caute aiurea mai mult aer și mai mult spațiu. În loc de a rămâne lângă vatra familială, să vânture cenușa unei opinii moderate, în loc de a lua drept adevăruri de netăgăduit ceea ce au alinat și alintat atâtea generații înaintea lor, ei sar gardul care împrejmuiește căminul părintesc și se îndreaptă, pe căile cutezătoare ale criticii, unde-i duce nestăpânita lor pornire spre îndoială, sau dorința de a cunoaște.

Acești zvăpăiați intră, la rândul lor, tot în clasa oamenilor care nu-și află locul, ce n-au

5. A se vedea Eduard Bernstein, *Geschichte der Berliner Arbeiter-Bewegung*, 1907, I, pp. 70-72 (n.a.).

astămpăr, ce n-au odihnă, în clasa proletarilor, cu alte cuvinte. Iar când lasă să li se bănuiască lipsa de domiciliu moral, sunt botezați cu numele de *zăpăciți*, de *capete aprinse*, cu numele de *nebuni*... Ce le lipsește tuturora e acel soi de drept de domiciliu în viață, pe care-l dă un comerț *temeinic*, niște mijloace de existență *asigurate*, niște venituri *statornice* și așa mai departe. Cum viața acestora nu se întemeiază pe o *bază sigură*, ei fac parte din ceata *indivizilor* primejdioși, din primejdiosul proletariat: sunt niște *particulari* care nu înfățișează nicio garanție și n-au nimic de pierdut, nimic de primejduit.⁶

Pare că auzim un frate de-al lui Jules Vallès⁷, mai abstract, mai ideolog, dar nu mai puțin pitoresc în cuvintele lui viguroase.

Ca om fu lipsit însă de energie. Prins în ghearele vieții de toate zilele, Stirner fu zdrobit.

Născut în 1806, la Bayreuth, dintr-o familie de meseriași, Stirner făcu filozofia la Berlin, având ca maeștri pe însuși Hegel, pe Schleiermacher și pe alți profesori vestiți.⁸ Urmărea să capete un post de profesor într-un liceu al statului. Nu fu admis. Vreme de câțiva ani însă dădu lecții într-un pension privat de fete. Dorind să fie liber în clipa apariției operei sale, dânsul părăsi, în 1844, asemenea loc. În literatură debutase mai dinainte, drept colaborator al vestitei *Gazete de Rin*⁹, a lui Karl Marx.

Cartea îi apărură la Leipzig. Cenzura era foarte aspră pe vremea aceea. Temându-se să nu fie urmărit, editorul încarcă volumele tipărite într-o căruță, după trimiterea obligatorie a unui exemplar cenzorului, dând totodată opera și la librării. Confiscarea fu rostită, dar nu se găsiră la editor decât vreo sută cincizeci de exemplare. De altfel, peste câteva zile, fură puse și

6. A se vedea Max Stirner, *L'Unique et sa propriété*, trad. Robert L. Reclaire, P.V. Stock, Paris, 1899, p. 133 (n.n.).

7. Jules Vallès (1832-1885): scriitor și publicist francez, participant la Comuna din Paris, cunoscut mai ales pentru trilogia autobiografică *Jacques Vingtras*, roman tradus și în limba română. A se vedea Jules Vallès, *Jacques Vingtras* (3 vol.), trad. Al. Philippide, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956. De asemenea, pentru portretul refractarului făcut de Vallès, a se vedea *supra*, nota 1, p. 5 (n.n.).

8. Spre deosebire de apropiații și cunoscuții săi, precum Ludwig Feuerbach și Bruno Bauer, nu există dovezi clare din care să reiasă că Stirner a fost înscris sau că a audiat direct cursurile lui Hegel (n.n.).

9. *Rheinische Zeitung* (1842-1843): publicație editată de Karl Marx la Köln și închisă ulterior de cenzura prusacă. I-a succedat ziarul *Neue Rheinische Zeitung*, scos tot de Karl Marx între 1848-1849 (n.n.).

acestea în circulație: cenzorul găsi “prea ineptă” lucrarea pentru a putea fi primejdioasă.

În această carte Stirner s-a revărsat întreg. Putem crede că opintirea ce a făcut s-o alcătuiască l-a istovit. După aceea n-a mai produs nimic original.¹⁰

Nu târziu izbucniră evenimentele revoluționare știute. Ca și refractarul lui Vallès, care în 1871 a ajuns răzvrătit, refractarul Stirner, acest teoretician al violenței, fost-a prins oare în vâltorile revoluției de la 1848? În această perioadă e pierdut din vedere, dar totul dă loc să se creadă cum că s-a abținut. Natură meditativă, dânsul nu putea să opună vieții decât o rezistență pasivă. N-avea deloc stofa unui militant, cu toate că-și însușise doctrina revoltei. “Dracii” lui sălășluiau nu în corp, ci în creier. Bakunin¹¹, pe care-l văzuse la Hippel răsturnând toate, făcu asupra-i o mare întipărire¹². „Se zice că dânsul știuse să i se impună lui Stirner, care admira vigoarea lui slavă, elementară, natura-i sănătoasă, fragedă, și puterea ce o avea.”¹³ Dar dacă Stirner admira vigoarea, nu putu niciodată ajunge s-o pună în practică. El, care combătea intelectualismul urmărind o armonie între “cugetare” și “acțiune”, nu făcu decât să se apropie de acțiune mental.

10. Stirner le-a răspuns câtorva dintre criticii săi lucizi, printre care lui Feuerbach și prietenul său, Bruno Bauer, într-un text lung și impersonal publicat la aproape un an de la apariția *Unicului*. Această replică, „Criticii lui Stirner” („Recensenten Stirners”), a apărut prima dată în publicația periodică *Wigands Vierteljahrsschrift* și este în general retipărită ca o lucrare de sine stătătoare. Opera sa cunoscută nu se încheie însă aici: în 1846 publică sub pseudonim articolul „Reacționarii filosofici” („Die Philosophischen Reactionäre”), deși această atribuire este în continuare controversată. Tot în această perioadă lucrează la mai multe traduceri în germană, printre care textul de bază al lui Adam Smith, *Bogația națiunilor*, dar și scrierile economistului francez Jean-Baptiste Say. Chiar dacă cele două nume nu mai reprezentau de multă vreme vârful de lance în studiul economiei, aceste traduceri pun sub semnul întrebării argumentul lui Roudine cu privire la slaba pregătire a lui Stirner în ceea ce privește teoria economică (n.n.).

11. Mihail Alexandrovici Bakunin (1814-1876): revoluționar și anarhist rus, membru al Primei Internaționale și fondator în 1872-1873 al Internaționalei “anti-autoritare”. Bakunin a contestat socialismului etatist și “științific” promovat de Karl Marx și de adepții săi. Este cunoscut mai ales pentru lucrarea *Dumnezeu și Statul*, publicată inițial în 1882, în Franța. Pentru ediția în limba română a textului a se vedea Mihail Bakunin, *Dumnezeu și Statul*, trad. Panait Mușoiu, Biblioteca „Revistei Ideei”, București, 1918. Traduceri mai recente au apărut în 2001 și în 2008: *Dumnezeu și statul*, trad. Daniel Ciurel, Eubeca, Timișoara, 2001; *Dumnezeu și statul*, trad. Alina Manea, Bastion, Timișoara, 2008. O reeditare a versiunii “Mușoiu” din 1919 este în pregătire la editura “Pagini Libere” și va apărea în 2019 (n.n.).

12. Cu sensul de “impresie” (n.n.).

13. Max Nettlau, *The Life of Michael Bakunin*, I, nota 566, p. 96 (n.a.).

Cu câțiva ani înainte de apariția operei sale, se însură cu Maria Daehnhardt, pe care o întâlnește la “Liberi”. Dânsa îi aduse oarecare sume, care-i îngăduie să trăiască deocamdată lipsit de grijă. După aceea, socoti să trăiască din pana-i. Fu însă iute dezamăgit: reacțiunea se înăsprise. Încercă să întemeieze o lăptărie, însă nu izbuti. Banii nevastei sale fură băgați aici. Nu târziu sărăcia bătu la ușă. Atunci nevasta îl părăsi. Dânsa se așeză la Londra, unde o frecventau alde Freiligrath¹⁴ și alde Herzen¹⁵. Plecă după aceea în Australia, de unde se întoarse, după atâția ani de sărăcie, moștenitoare. Ajunsă mistică, catolică din cale afară, idioțită, ea nu păstră din viața-i trecută decât o mare amărăciune.

Cât despre Stirner, încetul cu încetul, se lăsă să alunece pe povârnișul mizeriei. Încearcă toate meseriile. Îndură toate nevoile. Din pricina datoriilor fu întemnițat în două rânduri, asemenea pedeapsă mai existând pe atunci. Dânsul însă nu-și renege trecutul, ca mulți dintre camarazii săi “Liberi” de odinioară, care s-au prosternat¹⁶ mai târziu în fața cârmuitorilor.

Și deodată, în 1856, în vârstă de patruzeci și nouă de ani, fizicește încă puternic, Stirner moare, victima intoxicației provocată de mușcătura unei muște otrăvitoare. Bruno Bauer¹⁷ și Ludwig Buhl¹⁸, vechii lui prieteni, de asemenea căzuți în mizerie, l-au întovărășit la mormânt...

Hărțile sale au dispărut. Lacunele istoriografilor săi nu vor putea fi niciodată umplute.

14. Ferdinand Freiligrath (1810-1876), poet, traducător și militant german, o vreme colaborator și la *Neue Rheinische Zeitung*, publicație editată de Karl Marx. Din cauza persecuțiilor politice din Germania a fost nevoit să plece pentru o vreme la Londra (n.n.).

15. Alexandr Ivanovici Herzen (1812-1870), supranumit și “părintele socialismului rus”, a fost printre cei care au dat direcție, prin numeroasele sale scrieri, mișcării narodniciste și socialist-revoluționare rusești din secolul al XIX-lea. Împreună cu Nikolai Ogarev, a editat ziarul *Kolokol* (“Clopotul”), apărut la Londra și la Geneva. Deși se aflau pe poziții ideologice ușor diferite, Herzen a fost unul dintre apropiații lui Bakunin. Se stinge din viață la Paris, pe 21 aprilie 1870 (n.n.).

16. Cu sensul de “s-au plecat” (n.n.).

17. Bruno Bauer (1809-1882): filosof german, unul dintre “tinerii hegelieni” de stânga și animator al cercului “Die Freien” (a se vedea *supra*, nota 2, p. 5). Critic al religiei, în care vedea o formă de alienare, și teoretician al crizei civilizației europene, pe care o punea pe seama eșecului revoluțiilor democratice, ideile sale au avut un larg ecou în secolul al XIX-lea (n.n.).

18. Ludwig Buhl (1814-1882): publicist și traducător german, membru al “Die Freien”. După moartea lui Max Stirner, a intrat în posesia manuscriselor sale, însă aproape întreaga “moștenire literară” care i-a fost încredințată s-a pierdut (n.n.).

N-a rămas de la Stirner niciun portret contemporan. De abia peste patruzeci de ani de la moartea-i, Engels, după cerința lui H-J. Mackay¹⁹, a încercat să-i restabilească trăsăturile din amintire.

II. Dualismul în opera stirneriană

S-a obișnuit să se vorbească de Stirner ca de-un logician fără niciun cusur, iar cartea lui să fie înfățișată ca un izvor neîntrerupt de idei înlănțuite una de alta, neconținut. Și cu ideea asta băgată mai dinainte în cap, răpit de avântul măreț al verbului, cititorul adesea nici nu bănuiește ce luptă aprigă între două metode de a cugeta se manifestă în opera aceasta și se strecoară în toate ungherele ei.

Cu toate că de obârșie idealist, Stirner a combătut chipul de a cugeta prin abstracție, de a nu vedea decât prin prisma conceptelor. Dânsul a făcut silințe colosale pentru a înlătura metafizica din creierul său. Și a izbutit. Din lupta lui a ieșit *realist*. A știut să vadă limpede în juru-i, să-și adapteze cugetarea la viață și să nu enunțe nicio idee decât ca generalizarea unor fapte observate. Însă nouă, cititorilor care asistăm la această luptă nemaipomenită a autorului între două direcții spirituale, această luptă adesea ne face rău. Bineînțeles că cel ce nu observă această luptă, opera lui Stirner nici n-o poate concepe.

Iată cum se manifestă dualismul despre care vorbim. Stirner analizează, de pildă, raportul dintre oameni și societate. Două tendințe îl împing în două direcții opuse. Primo: în loc să examineze acest raport ca atare, el își îndreaptă toată luarea aminte asupra *noțiunii* acestui raport; preface o întâlnire de fenomene reale într-o ciocnire de idei și, fără să țină seama de realitate, operează asupra unor concepte diferite. Distrugând apoi această “cugetare”, privind-o ca “nimic altceva decât o idee”, crede c-a nimicuit chiar raportul. Secundo: examinează acest raport în chip cu totul opus: ca un lucru concret, ca un fapt. Îi demonstrează valoarea empirică, observă condițiile în care se

19. John Henry Mackay (1864-1933): poet, scriitor și anarhist individualist, a publicat în 1898 primul volum dedicat vieții și operei lui Max Stirner. Cartea scrisă de Mackay, la peste patruzeci de ani de la moartea filosofului, a dus la redescoperirea lui Stirner, a cărui operă fusese în mare parte dată uitării. Deși a cunoscut mai multe reeditări și traduceri, lucrarea a apărut inițial în germană. A se vedea John Henry Mackay, *Max Stirner. Sein Leben und sein Werk*, Schuster & Loeffler, Berlin, 1898 (n.n.).

naște, urmează metoda inductivă și, cu chipul acesta, ajunge la un rezultat prețios, la generalități, cugetări care cuprind în expresia lor o mulțime de fapte observate.

Amândouă aceste metode el le mănuiește c-o măiestrie strașnic de mare. Iată pilde. Dânsul a scris un articol asupra *Misterelor Parisului*, de Eugène Sue²⁰. Să ținem seama că pe atunci, pentru a nu atrage bănuiala poliției, trebuia să se cerceteze chestia socială și problemele politice sub formă de fabulă, de roman, sub formă poetică și așa mai departe, cenzura confiscând orice scriere nedeghizată asupra acestor materii. *Misterele Parisului* dezlănțuiseră un entuziasm nețărmurit la germani. Acestea apărură ca cel dintâi roman social. Marx și Engels biciuiră romanul printr-o critică aprigă, violentă (a se vedea *Sfânta Familie, Die heilige Familie*)²¹. Articolul lui Stirner face parte din critica aceasta redactată ulterior. Stirner scrie cu înfocare:

Sue e poetul burgheziei virtuoz și liberale.... Bancherul și moralistul judecă oamenii din același punct de vedere... Acest *frate de caritate*, Rudolf... vrea să-i facă de netemet²² pe cei "căzuți" și-i *pedepsește* prin torturi rafinate, morale... Cu adevărat, nu se putea descrie cu mai multă strășnicie epoca noastră, cu mai multă cruzime... Rudolf e curat copia mizerabilului și virtuosului său autor.²³

Nici că se poate mai bine.

Stirner își "completează" însă concluziile printr-un șir de reflecții. Dar ce prăpastie desparte ambele părți ale textului care, cu toate astea, alcătuiește un tot. Dintru-ntâi, Stirner ridică vălul ipocriziei claselor stăpânitoare, explică judecățile lor morale prin pricini și împrejurări materiale și, deodată, prinde a

20. Eugène Sue (1804-1857): scriitor francez, autor al romanelor *Misterele Parisului* și *Jidovul răătăcitor*. Apărute inițial în foileton, cele două romane au cunoscut un mare succes în epocă, fiind apreciate atât de public cât și de scriitorii vremii (printre care Balzac sau Théophile Gautier). Simpatizant al ideilor socialiste, Eugène Sue a criticat religia și clericalismul, abordând, de asemenea, și teme sociale în romanele sale (*n.n.*).

21. Scriere de tinerețe a lui Marx și Engels, apărută în 1845. Titlul face aluzie la cei doi frați, Bruno și Edgar Bauer, și la "Tinerii hegelieni" grupați în jurul lor. Aceștia erau criticați și ironizați pentru viziunea lor considerată încă idealistă, nedesprinsă de abstracțiile religioase, căreia Marx și Engels îi opuneau necesitatea practicii revoluționare concrete și a unei critici materialiste radicale (*n.n.*).

22. În originalul francez „inofensivi” (*n.n.*).

23. Max Stirner, *Kleinere Schriften* (reunite de M. Mackay), pp. 89, 93, 98, 99 (*n.a.*).

pluti în lumea abstracțiilor, întruchipată departe de realitatea pământescă. Din faptele și lucrurile vieții, Stirner face niște slabe reflecții ale *principiului moral* din care purcede viața, după cum apa purcede dintr-un izvor. Și-i pune capăt privind pe Rudolf ca "posedat". Și așa mai departe. Dânsul opune "binele", "răului", de fapt două principii străine de realitate, și "toată ciocnirea", încheie el, „se reduce la o luptă între două ființe mărginite, ambele stăpânite de fantoma binelui și a răului.”

În același timp însă, atras de cealaltă însușire a spiritului său, pune același "conflict" la locul ce i se cuvine, în totalul vieții reale din care face parte. Omul care cu câteva pagini înainte siluiește „principiul moral” să „creeze ființe”, același om scrie pe urmă: „Principiul moral nu poate să fie motorul vieții reale... Faptele acesteia își bat joc de slabele noastre principii.”

O dată târât de firul judecăților sale abstracte, nu izbuteste să se oprească decât cu greu.

În al său *Unic*, Stirner scrie aceste cuvinte: „Proprietatea nu-i o hoție; hoția [însă] numai prin proprietate e cu puțință.” Și peste câteva rânduri, fără nicio introducere, dă la iveală această "descoperire": „Proprietatea nu-i *un fapt*, după cum socotește Proudhon²⁴, ci o ficțiune, o idee.”²⁵

Dânsul *pătrunde* mecanismul societății noastre și vom vedea mai departe încă în ce fel; cu toate acestea, acel resort metafizic, găvozdît²⁶ într-un ungher al creierului lui, îl împinge să scrie niște pagini nenorocite asupra originii societății care „nu-i decât ocuparea unei săli în comun.”²⁷ De acolo purcede o încurcătură mare de tot. Dar cu cât înaintează mai departe în *Unic*, se simte că o rupe cu totul de vechea-i concepție despre lume. Abaterile în domeniul abstracției pure ajung din ce în ce mai rare. Se vede bine că astea-s partea trecătoare a operei sale, caracteru-i durabil stând în partea cealaltă.

24. Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865): filosof francez, primul gânditor care și-a asumat în mod explicit termenul de "anarhist" pentru a-și descrie poziționarea filozofică și viziunea politică și socială. Autor al lucrării *Qu'est-ce que la propriété?* („Ce este proprietatea?”), apărută prima dată în 1840, el se află și la originea faimoasei maxime (la care face aluzie și Stirner), „proprietatea este furt” (*n.n.*).

25. *L'Unique...*, p. 303 (*n.a.*).

26. Cu sensul de "ascuns", "pitiu" (*n.n.*).

27. *L'Unique...*, p. 261 (*n.a.*).

Rămâne astfel stabilit: Stirner s-a ridicat mai presus, și-a înfrânt dualismul. Iar clădirea operei sale, curățată de tencuiala-i speculativă, apare solidă și înrădăcinată bine de tot în viața reală.

Privirea noastră întâlnește, întâi și întâi, în Stirner noțiunea [de] “eu”. Dacă lovește în sanctuarul ideilor preconceptuate, în sanctuarul tradițiilor, minciunilor înnăscute și inoculate, deprinse, dânsul o face numai ca să cristalizeze eul *real*, eul *viețuitor*, în toată plinătatea trebuințelor și facultăților sale.

Sarcina aceasta, o analiză psihologică strașnic de riguroasă, împotriva căreia nu se poate opune nimic, el a desăvârșit-o. Cheia de boltă a edificiului său este cu chipul acesta în mâna noastră.

Greșeala fundamentală pe care o fac aproape toți cei care au scris asupra lui Stirner e că pun punctul său de plecare în individ, în “eu”. Stirner a început însă prin analiza conștiinței individuale care, din pricina educației primite, din pricina “culturii” speciale ce ne aservește, ce ne subjugă, este acoperită de un strat ideologic gros. Care-i ținta urmărită de Stirner? De ce face el această necruțătoare critică care zdrobește toate prejudecățile, care zguduie lașitatea, ticăloșia intelectuală? Dânsul vrea să ajungă până-n adâncul eului real, al individului pus în mediul său social, vrea să dea acestui individ conștiința adevăratelor sale nevoi vitale, vrea ca individul să-și însușească, să-și îmbrățișeze interesele, iar nu pe cele ale stăpânului său, care, firește, ar voi să i le înăbușe. „Individualitatea îți va aduce aminte de tine, ea îți strigă: nu te uita pe tine!”²⁸ Am căzut destul în lanțurile, în cursele întinse de alții. „E timpul să intru în stăpânirea puterii ce-am părăsit-o altora, nepriceput²⁹ ce-am fost de valoarea puterilor mele.”³⁰ El vrea, în cele din urmă, ideile să le readucă, să le reducă la oameni.

Cu chipul acesta, ideologia străină de propriile noastre interese se spulberă, iar Stirner *ajunge* la “eul” său, la eul său real și concret. Și vom vedea că acest eu, de care vorbește neconținut, nu-i o ființă vagă sau nebuloasă, ci face parte dintr-o clasă determinată.

28. *L'Unique...*, p. 196 (n.a.).

29. Cu sensul de “ignorant”, “neștiutor” (n.n.).

30. *L'Unique...*, p. 310 (n.a.).

III. Cui se adresează Stirner

Trebuie de procedat totdeauna cu o prevedere deosebită când e de cercetat opera unui autor vechi. Pentru că-i împrumutăm foarte lesne părerile noastre, neputând să pătrundem în mentalitatea-i, interpretând astfel, dintr-un punct actual de vedere, cugetări încheiate în altă vreme. Așa s-a procedat de s-au găsit, bunăoară, atâția premergători ai sindicalismului. Așa se face că-n toate marile mișcări de spirit găsim foarte iute înrudiri îndoioase³¹ – de altfel pe nedrept, pentru că acestea nu dau nicio indicație sigură pentru noile căi.

Cu Stirner lucrul se petrece altfel. Nu e deloc nevoie să fim deprinși cu analiza critică pentru a ne încredința că filosofia lui Stirner este în mod esențial socială. Dânsul nu-și bate capul defel să fixeze raporturile dintre oameni “în general” și societate “în sine”. Această sarcină, după Stirner, cade asupra filosofilor puri. Precum dânsul o spune neted, aceștia din urmă nu înțeleg nici viața socială, nici viața individuală.

De îndată ce Stirner se simte pe teren tare, se silește să definească poziția pe care o ocupă “eul” său în societate. El nu mai vorbește de individ în general, după cum nu vorbește, în general, nici de egoism, ci vorbește de două egoisme: de cel al stăpânitorilor și de cel al său. Interesele sale le asimilează, le face una cu interesele muncitorilor.

Dânsul vorbește, de asemenea, foarte adesea și despre noi, la plural, nu numai în numele eului. Ceea ce bate și mai bine la ochi. Când face tabloul care ne-nfățișează starea acestor *noi*, nu mai e cu puțință niciun soi de îndoială.

Totul ni s-a răpit, strigă el. Vă-nchipuiți, se îndreaptă dânsul către stăpânitori, că aceste stridii, de pildă, nu-s ale *noastre* ca și-ale voastre? Veți striga că-i o silnicie³², dacă ne-ați vedea umplându-ne farfuria cu ele și punându-ne să le mâncăm dimpreună cu voi; și ați avea dreptate. Fără silnicie³³ nu vom putea să le avem. Iar voi tocmai din pricină că ne-ați făcut silnicie le aveți.³⁴

31. Cu sensul de “îndoielnice” (n.n.).

32. Cu sensul de “abuz”, “nedreptate” (n.n.).

33. În originalul francez: “violenta” (n.n.).

34. *L'Unique...*, p. 327 (n.a.).

Dânsul își înzestrează “eurile” cu năzuințe hotărâte și cu desăvârșire firești de a se emancipa de exploatare, de apăsare. Și pune problema cu toată precizia cuvenită: de-o parte, clasa bogată, cu egoismu-i burghez, de alta *noi*, plebea, cum se rostește fără șovăire, cu egoismul nostru.

Apoi toate aceste pagini în care vorbește în numele muncitorilor, în numele proletariatului:

Proprietatea voastră este asigurată, fiindcă noi ne ferim de a o ataca. Care-i însă răsplata voastră? Pentru *poporul de rând* voi nu aveți decât dispreț și lovituri de picior, supravegherea poliției și un catehism cu principiul: respectă ceea ce nu-i al tău, ceea ce-i a altuia.

Toate aceste pagini lasă oare cea mai mică îndoială asupra a ceea ce urmărește Stirner?

Răsfoind *Unicul*, cineva ar trebui să fie miop ca să nu bage de seamă că Stirner a pus cea mai mare luare aminte ca “eul” său să porceadă din cadrele existenței lui sociale. Prin toate condițiile sale vitale, “eul” – și cu el toți acei “noi” – fac parte din clasa muncitoare. Iar când Stirner vorbește de interesele acestora, vedem limpede căror revendicări le corespund.

Unii critici au observat și notat “simpatia” autorului *Unicului* pentru “cei umili”, dar nimeni n-a văzut că asemenea carte se *adresează* clasei proletare direct, altminteri neavând înțeles.

Cea mai mare parte dintre critici și dintre cititori, citind pe Stirner cu precugetare³⁵, l-au luat drept individualist, drept mic burghez egoist, și i-au aruncat cu nemiluita tot felul de epitete puțin măgulitoare. Pentru a-și îndreptăți afirmațiile lor rău-voitoare, ar trebui dintru-ntâi să ștergă din *Unic* toate acele pasaje, atât de numeroase, în care Stirner face apel la acțiunea tuturor “eurilor”, tuturor “unicilor”, pentru a lepăda, împreună, printr-o opintire comună, jugul apăsării:

Apărați-vă și nu vi se va putea face nimic, strigă dânsul mulțimii. Dacă alte câteva milioane sunt în spatele vostru și vă susțin, sunteți o putere impunătoare și nu veți avea cine știe ce trudă să izbândiți.³⁶

35. Cu sensul de “preconcepție” sau “părtinire” (*n.n.*).

36. *L'Unique...*, p. 234 (*n.a.*).

Lucrul acesta-i sigur, vădit: “eul” lui Stirner, e împilatul³⁷.

Cu toate acestea, să nu vă prea mirați dacă, ici și colo, în *Unicul* veți întâlni un ins care n-are nimic omenesc și pe care o firmă³⁸ îl semnalează atenției voastre: acesta-i “eu”. Insul acesta va fi numai umbra eului *real*. Acestea-s vechile fantome metafizice care se abat să-l tulbure pe Stirner, creatorul lor fără de voie, și să ne tulbure și pe noi și mai mult, binevoitorule cititor. Va trebui însă să ne deprindem: nicio noțiune concretă la Stirner, fără s-o însoțească umbra-i idealistă.

Îndeobște Stirner a îngrămădit în opera lui atâtea dificultăți de ordin metodic, încât dă mult de muncă unui critic conștiincios cât de cât.

“Eul” său, care e cu adevărat împilatul, exploatatul din lumea socială, mai figurează și ca noțiune filosofică.

Un spirit ordonat le-ar fi deosebit măcar pe aceste două “euri”³⁹, dacă nu le-ar fi dat câte o denumire deosebită. Stirner găsește de prisos asemenea lucru. Și sare de la o reflecție asupra postulatului psihologic al “eului” în general, la o schițare a vieții “eului” în calitate de muncitor. Se va admite că principiul celei mai mici silințe⁴⁰ nu-i aici deloc respectat.⁴¹

Aplicând și noi acest principiu în studiul de față, să urmăim mai departe cercetarea noțiunilor cardinale ale lui Stirner.

Odată ce-am constatat că *Unicul* se adresează muncitorilor, este lesne de înțeles tot ce s-atinge de egoism.

Ideile înrădăcinate care subjugă mentalitatea împilatului sunt trecute pe al doilea plan. Stirner demonstrează de unde vin, din partea cui, în ce scop ni-s impuse. Să ne închipuim că această schimbare este făcută în realitate. Ce mai rămâne din mentalitate? Rămâne drept rezultat individul conștient de toate adevăratele sale interese, de toate trebuințele sale nemistificate de-o educație

37. Cu sensul de “oprimat” (*n.n.*).

38. Cu sensul de “un afiș”, “un semn” (*n.n.*).

39. Este vorba aici de cele două utilizări ale “eului” (“ego-ului”) la Stirner: pe de-o parte noțiunea abstractă, filosofică, iar pe de altă parte, eul concret (*n.n.*).

40. Cu sensul de “efort” (*n.n.*).

41. Ar fi să ieșim din cadrul acestui studiu, de altminteri destul de restrâns, dacă ne-am ocupa de partea psiho-fiziologică a *Unicului*. Totuși, putem nota că Stirner nu admite deosebirea de principiu între lumea psihică și lumea fizică. Prin asta se alipește de teoreticienii din zilele noastre (*n.a.*).

falsă. Individul acesta nu-i deloc izolat, precum o spun aproape toți criticii, până și Basch⁴², ci în tovărășia semenilor săi, a acelor milioane de egoiști despre care vorbește Stirner, care văd că nu se ține seama de forța lor și care vor s-o afirme. Ideologia cea falsă aruncată cât colo, isprăvindu-se cu actele inspirate de prejudecăți și cu minciunile înrădăcinate, vechea viață face loc unei vieți noi. De acum individul „nu mai are nicio vocație, nicio misiune de împlinit: dânsul are puteri; și aceste puteri se desfășoară, se manifestează unde se află, pentru că, pentru ele, a avea ființă înseamnă a se manifesta, și pentru că ele nu pot să stea în inactivitate, după cum nu poate să stea nici viața care, dacă s-ar *opri* o clipă, n-ar mai fi viață. Așa că s-ar putea striga omului: întrebuințează-ți puterea!”

Iată “eul” *real*. Și ce avem acolo decât materialism: puterile care lucrează în viață sunt acelea ce mișcă “eul”, care-i determină intelectul, îi dau conștiință de trebuințele sale. Și acest eu nu va întârzia, după Stirner – n-ar trebui să întârzie, ar fi trebuit mai bine să zică – a căuta să-și împace aceste trebuințe⁴³.

Năzuința aceasta, care-i temelia vieții individuale, spre împăcarea tuturor trebuințelor vitale, până acum înăbușite, această putere motrice e aceea pe care Stirner o cuprinde sub vorba de *egoism*.

Trebuia să caute o altă vorbă, vor zice unii. Egoismul acesta n-are nimic de-a face cu egoismul pe care-l arătăm zilnic ca pe o pildă rea de urmat. În gura lui Stirner, enunțarea aceasta nu e deloc o categorie morală, nu slujește deloc drept criteriu de moralitate și nici altruismului nu-i este opusă vreodată.

Lucru însemnat pentru Stirner e ca mentalitatea oamenilor, mai cu seamă cea a muncitorilor, să fie mentalitatea *lor*.

În scurte vorbe⁴⁴, descotorosit de ideologia care ascunde mobilele adevăratelor sale fapte, individul știe ce are de făcut fiindcă „nu vede în lume altceva decât lume, prozaic.” Acesta este și înțelesul vestitei și atât de înfieratei sale devize: „Nu mi-am întemeiat cauza mea pe nimic.” Aceasta înseamnă că faptele nu purced din nicio idee, după cum afirmă filosofii idealști. Ideea-i rezultanta puterilor materiale, a condițiilor, a intereselor ce determină un fapt. Individul, cu tot domeniul său de idei, este *subordonat* faptelor vieții. Numai în raport cu

42. Victor Basch, *L'Individualisme anarchiste, Max Stirner*, Paris, 1904 (n.a.).

43. Cu sensul de “a căuta să-și satisfacă aceste nevoi” (n.n.).

44. Cu sensul de “pe scurt” (n.n.).

ideologia cauza nu-i întemeiată pe nimic. Această definiție se deduce, de altminteri, din definiția egoismului. Altă dovadă că principiile fundamentale ale lui Stirner sunt cele ale materialismului social. Cu toate acestea, de această formulă cu înfățișare neobișnuită se lovesc aproape toți criticii *Unicului*.

IV. Marx și Stirner

Stirner a ales cuvântul, pentru mulți groaznic, de egoism, pentru a face să se deosebească mai bine doctrina-i de cea a contemporanilor săi socialiști.

Socialismul care domnea pe atunci în Germania era un amestec de sentimentalism, de colaborare de clase și de umanitarism abstract, cu oarecare urme de utopii, de importare franceză. Se știe că Fr. Engels respingea pe atunci titlul de socialist, temându-se să nu fie amestecat cu dulcegi socialiști burghezi.

Socialismul filosofic, care avea o întreagă literatură după care ideile dominau viața, privea revoluția ca realizarea sau înfăptuirea unei idei.

Stirner atacă socialismul acesta, atacă postulatele-i filosofice, bazele-i “sociale”. El avea cu desăvârșire dreptate să răspundă unuia dintre criticii său, lui Hess:

Nu-s contra socialismului, ci contra socialismului *sacru*. *Egoismul* meu nu e opus amorului, nu-i vrăjmaș jertfirii, devotamentului, cum nu-i opus nici socialismului; în scurt, nu-i împotriva *adevăratelor interese*. Egoismul meu se ridică nu împotriva amorului, ci împotriva amorului sacru, nu împotriva cugetării, ci împotriva cugetării sacre, nu împotriva socialiștilor, ci împotriva socialismului sacru.⁴⁵

Acest socialism sacru, sub numele de socialism “adevărat”, fu înfierat și de Marx și Engels. Dovadă *Manifestul Comunist*⁴⁶. Dar Stirner fu cu adevărat un pionier. În 1844 Marx nu-și elaborase încă întreaga doctrină. *Sfânta Familie*

45. M. St., *Recensenten Stiniers*, Wigands Vierteljahrschrift, 1845, pp. 175, 176 (n.a.).

46. Text care rezumă concepțiile sociale, politice și economice ale lui Marx și Engels, publicat în 1848 la Londra. În limba română a fost tradus pentru prima dată de Panait Mușoiu, în 1892. A se vedea Karl Marx și Friedrich Engels, *Manifestul comunist*, trad. Panait Mușoiu, Stabilimentul Grafic “Miron Costin”, Iași, 1892 (n.n.).

(“Die heilige Familie”), care dădu socialismului “adevărat” și tuturor ideologilor de felul lui Bruno Bauer aceeași lovitură ca și Unicul, apăru peste câteva luni.

Tânărul Marx, fără doar și poate, avea în perioada aceea cunoștințe cu mult mai întinse decât Stirner. Știința economică a acestuia din urmă era destul de rudimentară. Ne aducem aminte că el nu-i avea dinaintea ochilor decât pe meseriașii Berlinului. Drept contrast, lovit de lipsa acestora de energie, dânsul luă apărarea “plebei”. Trebuie recunoscut că intuiția uneori genială a lui Stirner l-a călăuzit, înlocuind adesea, în chip uimitor, lipsa-i de experiență și de știință. Toți cei ce-l înconjurau mai de aproape, de altminteri, se interesau de chestia socială. Ludwig Buhl, de pildă, un “Liber”, a scris în 1845 o broșură curioasă, sub titlul *Indicări asupra trebuințelor clasei muncitoare și asupra asociațiilor care au drept țintă buna ei stare*. Marx, care chiar pe atunci călătorise, avea vederi mai adânci decât Stirner și decât toți scriitorii de pe atunci. Pe vremea aceea el îi studia pe scriitorii revoluționari francezi, chiar din izvoarele lor, pe când Stirner nu-și sorbea “știința” decât din cartea germană a lui Stein, care cuprindea rezumatul celor mai curente doctrine, ca aceea a lui Babeuf⁴⁷, a lui Fourier⁴⁸ și a altora. Cunoștințele sale filosofice și istorice erau, de asemenea, mai slabe.

Comparația între teoria de atunci a lui Marx, și cea a lui Stirner este din cele mai simple.

O idee stăpânește cugetarea lui Stirner: să nu privească ideile în sine, ci să le pună în legătură cu acțiunile oamenilor.

Dânsul a enunțat principiul acesta în acești termeni:

47. François-Noël (Gracchus) Babeuf (1760-1797): revoluționar francez, editor al publicației *Le Tribun du Peuple* și autor al *Manifestului plebeilor* (1795). La popularizarea ideilor lui Babeuf a contribuit și Philippe Buonarroti (1761-1837). În *Conspirația pentru egalitate sau conspirația lui Babeuf*, apărută în 1828, acesta din urmă prezintă pe larg istoria și ideile mișcării babuviste. Lucrarea sa devenit în scurt timp un veritabil manual al societăților secrete revoluționare din Europa (n.n.).

48. Charles Fourier (1772-1837): gânditor socialist utopic care a dezvoltat o concepție originală de organizare a societății în unități autonome de producție și de viață, pe care le-a numit falanstere. Armonios structurate, falansterele erau gândite ca mici societăți constituite pe principii non-coercitive și afinitare: organizarea muncii în “serii pasionale”, adică pe baza înclinațiilor, egalitatea deplină a femeilor și bărbaților, uniunile amoroase libere, creșterea copiilor în comun etc. În 1835, la Scăieni, Teodor Diamant, un tânăr și original inginer școlit la Paris, a înființat, alături de boierul Manolache Bălăceanu, un falanster organizat după principiile fourieriste. Pentru mai multe detalii a se vedea și I.Cojocar, Zigu Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, Editura Politică, București, 1966 (n.n.).

Se zice că ideea de libertate se realizează în istoria universală. *Această idee este, dimpotrivă, reală de îndată ce-o cugetă un om, și e reală în măsura în care-i idee, cu alte cuvinte, întrucât o cuget, întrucât o am. Nu ideea de libertate este aceea ce se dezvoltă, cei care se dezvoltă sunt oamenii, care dezvoltându-se, își dezvoltă, firește, și cugetarea...*⁴⁹

Cea mai apropiată urmare a acestei cugetări este că spulberă *ideologia impropră, care nu e conformă intereselor de clasă*. Această cugetare dânsul a exprimat-o astfel: „Izbânda ideilor nu-i deplină decât atunci când acestea încetează de-a mai fi în opoziție cu interesele, cu alte cuvinte, atunci când satisfac egoismul.”⁵⁰

Această idee implică ruptura cu socialismul idealist, e afirmarea luptei de clasă. Tocmai ceea ce a făcut Marx în *Sfânta Familie*. Deci nimic de mirare ca opera lui Stirner să-l fi “izbit”⁵¹ pe Engels.

Luăți din *Sfânta Familie* teza de căpetenie care caracterizează vederile lui Marx și Engels din această perioadă, care coincide cu elaborarea cugetării stirneriene (pentru că e vădit că *Unicul* și *Sfânta Familie* se compuneau paralel). Această teză e următoarea:

E recunoscut că omul e baza oricărei acțiuni omenești și a oricărui împrejurări... Istoria singură nu face nimic, ea *n-are o comoară neistovită*, ea nu *duce nicio luptă*. Dimpotrivă, omul e acela ce face totul, posedă totul, ce duce lupta, omul real, omul viu. Nu istoria utilizează omul ca pe-un mijloc pentru a-și ajunge țințele ei, ca și cum ar fi o persoană, nu. *Istoria, nu-i decât acțiunea oamenilor care-și urmăresc scopurile lor.*⁵²

Această concepție a istoriei ce o aveau pe atunci Marx și Engels, se înrudește netăgăduit, face chiar una cu teoria lui Stirner. Peste doi ani, Marx și Engels au statornicit legătura dintre acțiunea oamenilor cu interesele lor private, și dintre acțiunea Istoriei cu interesele comune unei colectivități. Dar înainte de toate trebuia să se treacă întâia etapă. Marx și Engels dădură aici peste Stirner. Doctrina acestuia fu deci un mare pas înainte. Într-adevăr, pentru a se clădi

49. *L'Unique...*, pp. 437, 438 (n.a.).

50. *Id.*, p. 89 (n.a.).

51. Cu sensul de “frapat” (n.n.).

52. Friedrich Engels și Karl Marx, *Die heilige Familie oder, etc.*, 1845, p. 139 (n.a.).

un sistem neidealistic, pentru a se putea sluji de metoda inducției, trebuia mai înainte de toate a se “admite” omul viețuitor, nu ca la Feuerbach⁵³, viețuind o viață pe jumătate inexistentă, ci în deplinătatea trebuințelor lui, din care cea mai de căpetenie e trebuința pâinii. În evoluția cugetării socialiste germane Stirner a fost scriitorul care a contribuit cel mai mult ca aceasta să ajungă la asemenea fază. Alții au mers mai departe pe urmă.

Rămâne așadar stabilit că cel dintâi pas spre concepția luptei de clasă, realismul istoric, critica ideologiei, spulberarea iluziilor și a ideilor false, care ascundeau adevăratele interese, se făcu pe de-o parte de Stirner, prin *Unicul*, iar pe de altă parte, de Marx, prin *Sfânta Familie*.

Cât despre alte puncte de asemănare, să ținem seama că *Sfânta Familie* nu-i opera unde putem întâlni ideea fundamentală a lui Marx, și putem găsi foarte abstract felul său de a se rosti⁵⁴ asupra rolului proletariatului.

Iată bunăoară ce zice el în opera aceasta:

Proletariatul, această parte distrugătoare a contradicției, duce la îndeplinire verdictul rostit de-o parte a societății împotriva ei însăși, dată fiind nașterea proletariatului. Biruind proletariatul, acesta nu va deveni nicidecum partea absolută a societății, pentru că nu va birui decât nimicindu-se pe sine și, totodată, opoziția sa (cu alte cuvinte proprietatea privată). Proletariatul și proprietatea privată vor dispărea astfel.⁵⁵

Stirner, invocând greva generală, a fost mai concret.

Ne dăm acum seama că Marx și Engels nu putură trece sub tăcere cartea lui Stirner. Dânsii o criticară. Scrisă însă peste doi ani, această critică n-a văzut lumina

53. Ludwig Feuerbach (1804-1872): filosof german a cărui gândire marchează tranziția de la idealismul hegelian la materialism. Critic al religiei, dar și al idealismului filosofic, Feuerbach pune în centrul gândirii sale omul și natura. Tema sa predilectă era chestionarea raportului dintre real și speculativ și a felului în care, în cazul religiei, raportul a fost inversat, realității omului fiindu-i substituită irealitatea abstracțiunii, a spiritului. Dacă filosofia putea să ne elibereze de lanțurile și mistificările religiei, avertiza Feuerbach pe de altă parte, ea nu risca mai puțin să ne încâtușeze într-o serie nouă de abstracții și speculații, mai ales în cazul filosofiei idealiste. Lucrarea sa de căpătâi este *Esența creștinismului*, apărută inițial în 1841. O traducere în limba română a fost publicată în 1961. A se vedea Ludwig Feuerbach, *Esența creștinismului*, Editura Științifică, București, 1961 (n.n.).

54. Cu sensul de “a se exprima” (n.n.).

55. *Die heilige Familie...*, pp. 44-45 (n.a.).

zilei decât în 1904, mulțumită lui E. Bernștein, deținătorul hârtiilor postume ale lui Marx. Critica poartă titlul ironic de *Sfântul Max* și-i cu desăvârșire necruțătoare. Pas cu pas, cu cea mai mare amănunțime, Marx cercetează fiecare frază a lui Max Stirner întrebându-l același procedeu ca și în cartea lui asupra lui Proudhon⁵⁶. Critica e mai voluminoasă decât întregul *Unic*. Dar Marx nu ține seama în critica asta decât de partea metafizică stirneriană. El trece cu vederea – sau, mai degrabă, nu voiește să recunoască – materialismul care decurge din *Unic*, îi tăgăduiește orice valoare și adesea desfigurează înțelesul formulelor stirneriene. Impresia generală ce capeți despre Stirner citind acest *Sfânt Max* e următoarea: un metafizician lipsit de știință, un slab imitator al lui Hegel, un reprezentant tipic al filosofilor îmbăcsiți, un om care, în imaginația lui, își aproprie totul și care, în cele din urmă, nu înțelege și nu vede nimic din realitate, un filosof al micii burghezii germane, un “fălos⁵⁷ sentimental” în teorie și un reacționar în practică. Don Quijote și Sancho Panza în același timp... Nu e deloc ispășitoare imaginea pe care Marx o dă despre Stirner, dar ea e cu deosebire nedreaptă.

Nu-i putem imputa lui Marx – care-l combate pe Stirner pentru a-și pune mai bine în lumină propria sa doctrină, care pe atunci se închea – că nu i-a privit teoria cum putem să i-o privim noi, fără pasiune, din punct de vedere istoric.

Trebuie să mai adăugăm că, dacă domnește o mare încurcătură în opiniile date la iveală asupra lui Stirner, e și din pricina terminologiei sale cu desăvârșire deosebită de a noastră: noțiunile, definițiile de care se slujește au acum alt înțeles. Trebuie să le traducem în cele care le utilizăm astăzi.

V. Libertate, Individualitate, Sociabilitate

Înainte de a merge mai departe, să căutăm să limpezim cugetarea lui Stirner asupra unor principii care i-au fost mutilate de critici.

56. Karl Marx, care fusese impresionat de lucrarea lui Pierre-Joseph Proudhon, *Qu'est-ce que la propriété?* (1840), va scrie în 1847 o critică meticuloasă și usturătoare a volumului *Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère*, publicat cu un an înainte de filosoful francez. Răspunsul lui Marx se intitula *Misère de la philosophie* (n.n.).

57. Cu sensul de “fanfaron”, “îngâmfat” (n.n.).

Se susține *apriori* că Stirner n-ar recunoaște decât libertatea absolută. Ceva mai mult, c-ar fi anti-social, dezorganizator al legăturilor dintre ființele omenеști.⁵⁸ Judecându-se după întrebuintarea repetată a cuvântului “unic”, luat ca egoist, așa ar fi. Nu-i îndoială însă că, dacă Stirner argumentează în numele Unicului, o face numai ca un mijloc didactic.

Dânsul afirmă vădit că în general orice libertate absolută e o himeră⁵⁹, că „numai datorită aceluia imbold religios, fără sens, s-a ajuns să se ridice la rangul de ideal *libertatea în sine, libertatea absolută*, ceea ce înseamnă a se deștepta absurditatea unor așteptări, a unor dorințe cu neputință de împlinit.”⁶⁰

Se crede îndeobște cum că la Stirner totul se reduce pe de o parte la *eu*, iar pe de altă parte la *societate*: ori una, ori alta. Asemenea alternativă însă, după Stirner, *nici nu se poate pune măcar*.

Să vedem ce zice tot el:

Chestiunea timpului nostru (chestiunea socială) nu va putea avea dezlegare câtă vreme se va pune astfel: *generalul* ori *individualul* are dreptate? Generalitatea – Statul, legile, moravurile, moralitatea și așa mai departe – sau individul? Nu va putea avea dezlegare decât atunci când nu se va mai cere nicio “autorizare” și când nu se va mai duce lupta numai împotriva privilegiilor... Năzuiți la libertate? Nebuni ce sunteți! Să aveți putere și libertatea va veni de la sine.

Asemenea limbă ne aduce aminte de cuvântul superb al lui Marx, din glosele lui asupra lui Feuerbach, în care spune că nu mai e vorba de a interpreta lumea, precum o făceau filosofii, ci de a o schimba. Certurile de școală, toate subtilitățile idealiste în care se îneacă filosofii care discută principiul, ideea libertății, îl lasă pe Stirner cu totul rece. Neputând să îndure aceste nesfârșite și de prisos dispute, Stirner, mai brutal decât Marx, le combate, îndemnând mai degrabă a se schimba lumea, decât a fi contemplată mai mult sau mai puțin filosoficește.

De altfel Stirner nu admitea deloc acest principiu în societatea sa anti-autoritară, în “Asociația sa de Egoiști”. Cu deosebire el zice:

58. A se vedea, de exemplu, cartea lui V. Basch (*n.a.*).

59. *L'Unique...*, p. 341 (*n.a.*).

60. *Id.*, p. 377 (*n.a.*).

Nu se poate înlătura nicăieri o oarecare mărginire a libertății, pentru că este cu neputință să ne emancipăm *cu totul*: nu putem zbura ca o pasăre *numai pentru cuvântul că o dorim*, pentru că nu ne putem lepăda de greutatea ce avem; nu putem trăi în apă, după cum am voi. Și așa mai departe. Asociația nu se poate naște și dăinui dacă nu-și restrânge oarecum libertatea.⁶¹

Vedem bine că Stirner n-a uitat deosebirea dintre *necesitate* și *dorință*.

Dar, afară de legile naturii, împotriva cărora orice revoltă ar fi absurdă, există ceva pentru care Stirner nu admite nicio mărginire, nicio restricție.

E departe de la o societate care nu-mi restrânge decât libertatea, până la o societate care-mi restrânge *individualitatea*, zice Stirner. Întâia-i o asociație. Dar cea care-mi amenință individualitatea e o putere deasupra mea.

Să căutăm a limpezi această formulă. Asociația, idealul său de societate viitoare, restrânge libertatea fiindcă nu implică “libertatea absolută”. Dar cu *individualitatea* nu-i tot așa.

Ce-i, așadar, individualitatea aceasta? Puterea motrice care împinge individul spre satisfacerea trebuințelor sale, care, după Stirner, e *egoismul*. Totalitatea trebuințelor neînăbușite reprezintă *individualitatea*. Această individualitate, în starea actuală, e în chip firesc mărginită din toate părțile. Concluzia lui Stirner e că de câte ori în asociație există o tendință care să ajungă la asemenea rezultat, nu-i din altă pricină decât că echilibrul e rupt, că un grup a ajuns să aibă precumpănire⁶², să aibă stăpânirea, ceea ce trebuie înlăturat. Cât va dăinui o asemenea stare de lucruri, liberi nu vom putea fi. Acesta este criteriul lui Stirner pentru a stabili deosebirea între societatea autoritară și societatea fără constrângeri.

Cineva ne va spune că, după Stirner, individul e anti-social... Nici asta nu este adevărat. Tot ceea ce cere Stirner societății viitoare e de a fi „un mijloc, o unealtă de care să ne slujim.”

„O societate la care mă alipesc, neapărat că-mi răpește unele libertăți, dar, în schimb, îmi asigură altele. Asta are tot atâta de-a face⁶³ ca și când m-aș lipsi singur (prin contract bunăoară) de cutare și de cutare libertate. Individualitatea

61. *L'Unique...*, p. 376 (*n.a.*).

62. Cu sensul de “dominație” (*n.n.*).

63. Cu sensul de “este același lucru” (*n.n.*).

însă mi-o voi apăra din toate puterile.” Asta înseamnă să fi anti-social? Nu-i anevoie⁶⁴ de recunoscut acolo germeul idealului anarhist. Și dacă cineva nu se împacă cu tactica anarhistă, toți socialiștii sunt încredințați că, mai devreme sau mai târziu, anarhia se va îndeplini; iar de nesociabilitate doar niște bătrâni răutăcioși mai pot s-o învinuiască.

Bietul Stirner, din care s-a căutat să se facă un monstru antisocial, a visat un acord armonios, o societate lipită de silnicie.

Fără îndoială, n-avem nici un cuvânt să ne opunem unei încercări de asociație, ori de care soi ar fi, dar trebuie să ne opunem cu atât mai energic oricărei introduceri a vechii îndatoriri morale, oricărei tutele, pe scurt, oricărui principiu care ar voi să se facă din noi *ceva*.⁶⁵

Unui individualist stirnerian nu i-ar veni poate la socoteală să i se semnaleze acele pagini în care Stirner se întreabă când și cum egoistul poate să *adere la un partid*. Pe vremea aceea nu existau decât societăți secrete, foarte autoritare, și Stirner conchide la nevoia de a intra într-un partid, cu condiția de a rămâne autonom, de a nu fi, așa-zicând, “confiscat și înlănțuit” de partid. Dânsul avea groază de unele uzuri, ca cele francmasonice, cu totul învechite acum, ceea ce explică cuvintele: „Voi găsi totdeauna destui tovarăși care vor putea să se întrunească cu mine, fără a depune jurământ drapelului meu.”⁶⁶ Minunat, dar lucrul de seamă e de a găsi asemenea tovarăși.

Cât despre nevoia unei organizații pentru a duce lupta economică, Stirner nu face nicio rezervă. Ceva mai mult, el nu poate concepe acțiunea decât prin solidaritate. Luând, de pildă, o grevă de lucrători ai pământului salariați, el zice: „Trebuie ca toți plugarii să meargă mână în mână. Pentru că numai unirea aceasta poate duce la capăt bun.” Mai departe, în dialogul care se-ncinge între patron și salariat:

Ascultă, eu nu ți-s decât omul de plug, dar de acum înainte nu-ți voi mai munci pământul decât cu atâtea parale pe zi. - Dacă-i așa, am să iau pe altul în locul tău. - Dacă-i găsi. Pentru că noi aștia, plugarii, nu mai muncim acum în alte condiții. Iar dacă s-ar găsi vreunul care să lucreze pe mai puțin, vai de el ce o păți!⁶⁷

64. Cu sensul de “greu”, “dificil” (*n.n.*).

65. *L'Unique...*, p. 292 (*n.a.*).

66. *L'Unique...*, p. 283 (*n.a.*).

67. *L'Unique...*, p. 329 (*n.a.*).

Ce solidaritate mai bună se vrea?

Această învedereare⁶⁸ era neapărată pentru a atinge acum partea cea mai însemnată din opera stirneriană.

Să notăm însă mai înainte un fapt vorbitor care dovedește îndeajuns lipsa de scrupul sau de nesinchiseala unor admiratori ai lui Stirner.

Vestitul muzicant Hans von Bülow, un adorator al lui Bismark, într-un discurs rostit la Berlin în timpul reconsacrării *Simfoniei eroice* a lui Beethoven Primului Cancelar (Beethoven consacrase dintru-ntâi această simfonie lui Napoleon), a vorbit despre Stirner aproape în termenii următori. „Cele trei cuvinte: libertate, egalitate, fraternitate? Niște prostii! Stirner a dovedit deșertăciunea lor. Aceste trei cuvinte au fost schimbate de el. Iată deviza lui pozitivă: Infanterie, Cavalerie, Artilerie...”

VI. Stirner și proletariatul

Este într-adevăr de mirare că Stirner, al cărui câmp de experiență fu atât de strâmt, a putut să pătrundă mecanismul societății burgheze și să întrevadă viitorul proletariatului.

Utopiștii și “adevărații” socialiști înlăturau orice idee de revoltă din partea proletariatului. Iubirea de săraci, simțul dreptății nu vor lipsi burghezilor luminați, în cele din urmă, zic ei. Stirner combate această falsă și primejdioasă teorie: „La ce v-a dus oare predicarea iubirii voastre?”, striga el, adresându-se criticilor săi, indignat. „De aproape două mii de ani aceasta se tot cântă oamenilor mereu; cu toate acestea, vedeți, socialiștii constată că proletarii noștri sunt tratați mai rău decât erau tratați robii cei din vechime.” Jalbele, rugămințile, bunăvoința nu pot umple prăpastia dintre bogați și săraci. Nu-i șovăire acolo, la Stirner; dânsul e categoric. Două voințe cu totul opuse, iată ce întipărire⁶⁹ primește de la structura societății. Viziunea grozavei ciocniri ce se va întâmpla când aceste două voințe opuse se vor întâlni domină opera acestui premergător al luptei de clasă.

68. Cu sensul de “precizare” (*n.n.*).

69. Cu sensul de “impresie” (*n.n.*).

A crede că atacurile îndreptate împotriva socialismului, cuprinse în *Unic*, pot fi aplicate socialismului modern, înseamnă a nu cunoaște deloc, a ignora cu desăvârșire geneza acestei cărți, care nu trebuie despărțită de condițiile istorice în care a fost întocmită. Noi credem că Stirner a fost înrăurit⁷⁰ de Bakunin, prin admirabilul lui articol *Reacțiunea în Germania*⁷¹, apărut în octombrie 1842 și iscălit Jules Elysard. Cele două clase în luptă, predicarea unei neînălțurate revolte, puteau foarte bine să trezească în Stirner idei analoage. În orice caz, orice presupunere a unei înrăuriri inverse, adică din partea lui Stirner asupra lui Bakunin, trebuie să fie înlăturată ca fiind, chiar cronologic, cu neputință.

Sunt boli care nu pot fi tămăduite decât prin întrebuițarea unor remedii eroice, scrie Stirner. Organizarea societății noastre arată că, fără doar și poate, va trebui să se recurgă la un asemenea remediu, la revoluție.

Nu trebuie să ne așteptăm, în *Unic*, la o analiză amănunțită a societății și a tuturor factorilor care lucrează în ea. Stirner ne dă numai un tablou, în trăsături mari. Rolul burgheziei, al Statului și, în sfârșit, al proletariatului sunt cu toate acestea schițate acolo.

Se impută adesea lui Stirner de a fi simplificat prea tare noțiunea Statului care la el ar fi o entitate, sau cel puțin o instituție ducând o viață cu desăvârșire fără nicio legătură cu starea economică. *Eu* împotriva Statului, iată care ar fi antagonismul cel anunțat. Negreșit, el era un anti-etatist hotărât, dar această formulă e mai adâncă la el decât se crede de obicei. Sunt o mulțime de postulate fără de care această formulă ar fi literă moartă, ceea ce ar face orice discuție de prisos.

Pentru că, după Stirner, distrugerea Statului e subordonată, direct și necesar, distrugerii exploatării economice.

Luați sfârșitul prevestirii sale asupra grevei generale. În ce chip încheie? „Statul este întemeiat pe *înrobirea* muncii. Când va deveni liberă munca, se va prăbuși Statul.” Aceste cuvinte și această consecință sunt de o însemnătate

70. Cu sensul de “influențat” (n.n.).

71. Articolul, intitulat “Die Reaktion in Deutschland” și publicat în *Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst* a făcut o impresie puternică asupra multor gânditori, revoluționari și scriitorii ai vremii, printre care și Alexander Herzen. În acest articol apare și celebra frază a lui Bakunin: „Să avem încredere în spiritul etern, care distruge și anihilează doar pentru că este sursa de nepătruns și veșnică a vieții. Îndemnul distrugerii este în același timp un îndemn creator” (n.n.).

așa-zicând capitală. Ele ne dovedesc că Stirner a priceput realitățile aflătoare⁷² între organizarea muncii și forma politică a societății. Acestea ne mai arată că, preconizând lupta împotriva Statului, trebuia să preconizeze și lupta împotriva stării economice. După aceste cuvinte, abolirea capitalului “emanciparea muncii”, sunt condiția începătoare a distrugerii Statului.

Într-o o mulțime de definiții, adesea fericite și cu desăvârșire exacte, Stirner arată ce înseamnă Statul modern: „Guvernează cei ce posedă... Statul e îngerul păzitor al capitaliștilor... Statul este un Stat burghez, este așezământul burgheziei... Statul, regimul burgheziei.” Dacă Stirner uneori se încurcă, dacă în trecut dă câte o formulă extravagantă, metafizică, ca să nu zicem fantastică, asta-i lesne de înțeles: dânsul șovăie între două moduri de a vedea.

O ură adâncă împotriva nedreptăților regimului burghez îi însuflețește întreaga carte. El înfierază exploatarea. A priceput că această exploatare porced din forma proprietății.

Este important de pus în adevărata sa lumină poziția lui Stirner față de proprietatea privată. Dânsul e vrășmașul ei hotărât.

Proprietatea, după cum o înțeleg liberalii burghezi, merită înfierările comuniștilor și pe cele ale lui Proudhon; dânsa nu se poate susține. Toți muncitorii, “noi”, trebuie să stăpânească⁷³. Să-și însușească, de aceea, aceștia toate produsele, produsele muncii lor, despre care-și vor da seama că-s ale lor, pentru că porced de la ei.

Dar toate silințele ce face Stirner pentru a analiza proprietatea privată din punct de vedere social rămân sterpe. Nicăieri lupta lăuntrică care se dă în el nu-i mai vădită decât în chestiunea aceasta. Am zis că toate silințele rămân sterpe. Asta din trei pricini: din pricina vechii sale concepții asupra lumii, care intervine tocmai în timpul când s-ar aștepta mai puțin; din pricina concepției proprietății, luată după comunismul arhi-autoritar al lui Weitling; și, în sfârșit, din pricina neîndestulătoarelor și superficialelor sale cunoștințe economice, pe care intuiția nu le poate înlocui îndeajuns.

72. Cu sensul de “existente” (n.n.).

73. Cu sensul de “să aibă” (n.n.).

Întâia pricină aproape să piardă tot sistemul lui Stirner: dânsul identifică proprietatea îndeobște⁷⁴ cu proprietatea privată. El crede, întocmai ca băcanul din colț, că abolirea sau desființarea proprietății private, exproprierea uneltelor de producție și așa mai departe, duce la încătușarea ideilor și sentimentelor individuale, pentru că, zice el, atât ideile, cât și simțurile noastre sunt și ele o “proprietate”.

A doua pricină nu lucrează în chip atât de vătămător. Idealul societății viitoare înfățișat de Weitling îl îngrozește. „Comunismul (lui Weitling), zice Stirner, se opune cu drept cuvânt împilării, a cărei victimă, din partea indivizilor proprietari, sunt. Dar puterea comunității este și mai tiranică încă.” Aici vorbește un anti-autoritar.

În sfârșit, a treia pricină îl pune în neputință de a face o analiză critică a proprietății private, scăpându-i istoria economică a omenirii.

Dar când îi curățim cugetarea de scoarța speculativă, dăm de un sâmbure foarte tare: proprietatea privată trebuie suprimată. Dar de cine? De muncitori. Nu mai e vorba de a trâncăni asupra drepturilor la proprietate, libertate și așa mai departe. Trebuie avută puțința materială pentru a ajunge la asemenea țintă. Iar ținta la care se tinde e societatea cea mai conformă cu trebuințele oamenilor. El refuză să se apuce de făcut planul amănunțit al societății visate, precum îl fac utopiștii.

Se va întreba cineva: „Ce se va întâmpla însă atunci când cei fără avere vor prinde inimă? Cum se va îndeplini nivelarea?” E ca și cum s-ar cere a se spune zodia sau viitorul unui copil. „Ce va face un sclav după ce-și va zdrobi lanțurile?” Așteptați, și-ți vedea.

Ca o contrapondere a visurilor utopiste, aceasta are o parte bună.

Urmarea neapărată a acestei teorii e de a preconiza lupta directă și efectivă. Mulți critici vreau să ne facă a crede că Stirner nu admite decât revoluția de idei, că el nu merge deloc până la a formula revolta materială, fiind mai înainte de toate partizanul “transformării” interioare, fiindcă mântuirea e în noi, nu în transformarea “exterioară”. Cu toate astea, dintre scriitorii din timpul său, rar care să fi stăruit atât de viu ca el asupra trebuințelor schimbării; și nu numai

74. Cu sensul de “proprietatea în general” (n.n.).

asupra schimbării, ci asupra prefacerii fundamentale a condițiilor existenței noastre materiale.

El voia numai pieirea exploatării, ci și distrugerea Statului sub toate formele lui.

În cuvinte călite, de foc, el se ridică împotriva oricărei legi, împotriva oricărei constrângeri.

Nu putem da aici expunerea criticii sale asupra Statului. Ea trebuie citită. Sub o mulțime de fețe, slujindu-se pe rând de diferite metode – psihologică, filozofică, istorică – el face procesul Statului. Argumentele sale sunt adesea de o mare putere de convingere.

Revoluția viitoare, revoluția sa, trebuie să desființeze Statul. Acestei revoluții el nici nu-i dă titlul de revoluție, arătându-și astfel disprețul pentru toate revoluțiile care până acuma s-au mărginit numai la a modifica aparențele. Pe aceasta o numește când *răscoală*⁷⁵, când *crimă*. Și trebuie să admitem că în descrierea răscoalei sale nu-s numai elemente de imaginație, ci și elemente pe care ne vine să le credem că-s observate, într-atât se potrivesc cu concepția revoluției sociale, adoptată de la 1844 încoace.

Răscoala... e actul indivizilor care se ridică, care înalță capul, fără să le pese de așezămintele⁷⁶ care se vor prăbuși sub opintirile lor... Revoluția avea în vedere un alt *regim*, o stăpânire nouă; răscoala ne duce să nu ne mai lăsam stăpâniți, ci să ne stăpânim noi singuri, și ea nu-și pune cine știe ce mare nădejde în așezămintele viitoare.

Iar în vederea-i apocaliptică asupra revoluției dezlănțuite, dânsul aruncă acest încrunțat și strașnic apel:

Egoismul pururea s-a afirmat prin crimă și, c-o mână sacrilege⁷⁷, a răsturnat sfinții idoli de pe pedestalele lor. A o rupe cu sfințenia sau, mai bine spus, a rupe sfințenia⁷⁸, poate ajunge ceva general. Nu o nouă revoluție se apropie. Ci puternică, trufașă, fără niciun respect, fără nicio rușine, fără nicio conștiință, nu bubuie oare cu tunetul o crimă la orizont, și nu vezi oare că cerul, plin de grele presimțiri, se-neacă și tace?

75. În originalul francez “insurecție” (n.n.).

76. Cu sensul de “instituții” (n.n.).

77. Cu sensul de “nelegiuită” (n.n.).

78. Cu sensul de “sacru” (n.n.).

Aici, fie-ne îngăduit de a vesti pe cititor cum că limba revoluționară a lui Stirner nu ne-ar spune nimic dacă, din fericire, n-ar fi completată prin filosofia acțiunii muncitorești și, mai ales, prin ideea grevei generale. Cu toate că aceste expresii sunt cu desăvârșire în concordanță cu spiritul *Unicului*, nu trebuie să uităm că imaginile violente erau la mare cinste la scriitorii stângii hegeliene. Doctorii în filosofie, cum istorisește foarte bine Bakunin, credeau să înmărmurească lumea prin revoluția care s-apropie. Ei credeau mai cu seamă că pot să facă această revoluție tot atât de logic, în linie dreaptă, după cum li se înfățișa în mintea lor. Bakunin i-a descris în timpul revoluției, într-o scrisoare datată din 1848: „Toți filosofi, scriitorii și politicienii, toți cei care au în buzunar un sistem pregătit... toți sunt tâmpiți și neputincioși.”⁷⁹ E drept că Stirner, cu toate că adesea violențele sale de vorbă nu-s decât figuri retorice, nu se prezintă cu un plan încheșat, nevoind să spună „ce va face sclavul după ce-și va fi zdrobit lanțurile.” Dar acolo unde teoria sa ajunge cu adevărat serioasă și adâncă, și unde nu pot să fie două înțelesuri, două păreri, e unde începe să vorbească despre rolul clasei muncitoare în revoluția viitoare.

Ce-i de făcut acuma, zice-vor muncitorii? Ce-i de făcut? *Să vă numărați, să nu vă întemeiați decât pe voi înșivă și să nu vă bateți capul cu Statul...* Aici egoismul, interesul personal trebuie să hotărască.⁸⁰

Ceva mai mult Stirner stăruie asupra faptului că revoluția socială trebuie să fie opera împilaților înșiși. Ceea ce e de o limpezime de vedere sublimă. N-are a face că dânsul n-a hotărât mijloacele prin care această revoluție să fie făcută. Tributul său va rămâne în istorie.

Numai din partea egoismului trebuie să se aștepte plebea la ajutor: *acest ajutor ea trebuie a și-l da sieși, ceea ce va și face.*

Am putea crede că, frecventând cercurile radicale de dinainte de 1848, Stirner ar fi putut să-și dea seama încotro se-ndreaptă revărsarea cea nouă, menită să măture neînlăturat⁸¹ lumea cea veche. Asupra modului de organi-

79. „1848”, Munchen, 1896, p. 23 (n.a.).

80. *L'Unique...*, pp. 308-310 (n.a.).

81. Cu sensul de “inevitabil”, “în mod irezistibil” (n.n.).

zare, asupra acțiunii sistematice, menită să dea acest rezultat așteptat, Stirner nu spune nimic. Mișcarea muncitorească, în felul de azi, nu ființa pe atunci, iar Stirner fu silit să aibă în vedere numai cea din urmă fază a luptei sau prăbușirea. El îmbrățișează așadar concepția catastrofică a luptei de clasă. Dar, creator cum era, Stirner găsi câteva note noi. Astfel că găsim la dânsul niște fraze foarte grăitoare, care arată că era mai realist decât se putea aștepta cineva. Astfel, el scrie: „O societate nu se poate deloc înnoi, câtă vreme elementele sale îmbătrânite nu vor fi înlocuite prin altele.”⁸² Ridicarea acestor elemente noi vestește că revoluția se apropie.

Această ridicare trebuie pregătită prin lupta zilnică. Unde însă și cum, Stirner nu putea să răspundă, syndicatele și rolul ce aveau acestea să aibă nepuțând fi pe atunci încă prevăzute.

Asta face și mai de seamă încă trăsătura sau scânteia de geniu a lui Stirner: dânsul concepe ideea grevei generale, economice și revoluționare, pe care o pune în legătură, o contopește cu revoluția socială.

Iată formula care s-ar putea zice că e sculptată, din care nu lipsește nimic, în care totul pare chibzuit matur:

Muncitorii dispun de o uriașă putere: când vor ajunge să-și dea bine seama și să se hotărască să se slujească de dânsa, nu va putea să li se împotrivescă nimic. Ar fi destul să înceteze orice muncă și să-și apropie toate produsele muncii lor, despre care-și vor da seama că-s ale lor, după cum izvorăsc din strădania lor. Aceasta-i, de altminteri, înțelesul răscoalelor muncitorești, pe care le vedem cam pretutindeni izbucnind.⁸³

Aceste cuvinte, scrise acum cincizeci și atâția de ani⁸⁴, ar fi de ajuns pentru a asigura lui Max Stirner un loc aparte în evoluția cugetării proletare.

E de interes de notat că Marx, în critica sa, și-a bătut strașnic joc de această idee a grevei generale.

Aici e locul de a da următoarea lămurire importantă: în terminologia lui Stirner, noțiunea de *popor* n-are înțelesul ce i se dă îndeobște. El desemnează

82. *L'Unique...*, p. 252 (n.a.).

83. *L'Unique...*, p. 137 (n.a.).

84. Lucrarea lui Victor Roudine a apărut inițial în 1910. Este însă posibil să fi fost scrisă ceva mai devreme, *Unicul* lui Max Stirner fiind publicat în 1844. A se vedea Victor Roudine, *Max Stirner - un réfractaire*, H. Fabre, Paris, 1910 (n.n.).

clasele exploatare și împilate sub denumirea de *proletariat* și mai cu seamă de *plebe*. Cât despre popor, Stirner îl identifică cu *Națiunea* și, prin urmare, îl combate pentru aceleași motive pentru care combate și Statul. O foarte regretabilă încurcătură poate să se nască în capul celor care nu bagă de seamă această identificare. Pentru aceștia din urmă, pe de o parte Stirner trâmbează puterea uriașă a muncitorilor și identifică interesele lor cu ale sale, iar pe de altă parte, afirmă că nefericirea sa este fericirea poporului...

VII. Morala stirneriană

Între clipa aflătoare și greva generală există o perioadă pregătitoare pe care Stirner nu se pricepe s-o umple. Nu putea fi competent în chestiunea aceasta.

Dimpotrivă, putea, dacă nu să observe, cel puțin să întrevadă de mai dinainte, destul de exact, principiile morale proprii proletariatului revoluționar. Nu știm dacă a simțit principiile acestea adânc. În tot cazul, „maximele” sale sunt turnate⁸⁵ puternic. Poate tocmai din pricina generalității lor, frazele sale de violență și de revoltă ne mișcă: pentru asemenea generalități – care, aparent, nu se aplică în carte niciunei forme hotărâte a vieții reale – e lesne, după trebuință, să se găsească un *echivalent istoric*. Generalitățile acestea le putem adapta, am putea zice, chiar întrupa într-o formă sau alta practică, și, așadar, să le utilizăm.

Stirner înțelege principiile etice în chipul următor: pentru stăpânitor, a fi moral înseamnă a te înclina în fața regimului existent, a fi imoral, înseamnă a te revolta; pentru cei oprimați, a fi moral înseamnă a te revolta, a fi imoral înseamnă a te înfrâna.

Negreșit, întărește Stirner, pentru cârmuitor „orice revoluție, orice răscoală, e totdeauna ceva «imoral», ceva la care nu te poți hotărî decât doar încetând de-a fi «bun», pentru a te face «rău», sau «nici bun, nici rău»”.⁸⁶ Lupta de clasă, vrând nevrând, împarte în două prețuirea⁸⁷ etică a faptelor: de îndată ce muncitorii nu-și mai împrumută ideologia de la stăpâni, judecățile lor morale se

85. În sensul de „făurite” (n.n.).

86. *L'Unique...*, p. 61 (n.a.).

87. În sensul de „apreciere” (n.n.).

schimbă și ele și „le place mai bine să-și urmărească interesele lor reale decât să se supună celor ce prevede morala.” Stirner numește asta o „chibzuită imoralitate”.

Burghezia, la rândul ei, face tot posibilul ca să întunece mentalitatea sclavilor. Stirner are cuvinte foarte aspre pentru ideologii din solda burgheziei, și el nu stă la cumpene să le dea pe față mobilul:

Servitorul supus, iată omul cel liber. Și iată o cumplită absurditate. Cu toate acestea, iată sensul, felul de a fi intim al burgheziei. Atât poetul ei, Goethe, cât și filosoful ei, Hegel, au celebrat, au cântat atârnaarea subiectului de obiect, supunerea în fața lumii obiective și așa mai departe.

Stirner însă, ca scriitor revoluționar, se întoarce „spre cei ce vor a fi egoiști”, arătându-le că este în interesul lor a fi revoltați.

Privind lupta încinsă dintre cele două clase ca o uriașă ciocnire a două voințe, Stirner nu vede o ieșire fericită sau o izbândă pentru muncitori decât în stăpânirea *puterii*⁸⁸. Drepturile, ca expresie ideologică a puterii, nu-l preocupă deloc. De aceea și face acest apel: Fiți puternici, fiecare ins să fie atotputernic!

Odată lupta încinsă, nicio șovăire. A vorbi de ideal în fața vrășmașilor; la fiecare pas „a invoca sacrosancta imprescriptibilitate a drepturilor omului în fața celor care nu-s decât vrășmașii acestor drepturi”; a învinui Statul, egoismul bogaților și așa mai departe, „când, tocmai, vina noastră-i c-avem un Stat, că sunt pe lume bogați”; a proceda așa – în loc de a fi la război ca la război, pentru că „în timp de război nu poți face pe *generosul* și nu trebuie să ceri nicio cruțare de la vrășmași” și, dacă nu se poate altfel, „a înconjura, a ocoli legile, câtă vreme n-ai puterea să le distrugi” – Stirner nu poate motiva asemenea lucruri decât prin lipsa conștiinței de clasă.

Așa, el n-admite o morală de care să se slujească toată lumea. Dânsul tăgăduiește, – ceea ce-i mult – existența unei morale bune pentru toți membrii unei societăți împărțite în două clase opuse, cu interese opuse. Negreșit, Stirner n-a putut să dezvăluie etica muncitorească, pentru că aceasta se-ncheagă astăzi din relațiile reciproce ale muncitorilor organizați, relații de care dânsul nu putea avea cunoștințe. În schimb, a dovedit aproape *apriori* depărtarea dintre judecățile

88. În originalul francez: „forța” (n.n.).

morale ale celor două clase vrăjmașe. Și de câte ori privește fenomenele, nu sub forma lor de concepte menite să ducă o existență proprie, ci sub formă concretă, de atâtea ori împarte principiile morale după situația economică a oamenilor.

După doctrina sa sunt două soiuri de sentimente morale:

Cele care ni-s date și cele a căror ivire nu-i provocată în noi decât de împrejurările din afară. Acestea din urmă ni-s *proprii*, ele sunt egoiste, fiindcă nu ni le-a insuflat, nici impus nimeni: cele dintâi, dimpotrivă, ne-au fost date.⁸⁹

Pe cele dintâi, Stirner le respinge, firește; pe celelalte le admite, arătând, odată mai mult, că el nu se ridică împotriva oricărei morale, ci numai împotriva moralei neadecvate acelor “noi”, sau care nu se potrivește cu interesele clasei împilate. Dânsul constată, într-adevăr, că „burghezia se recunoaște după aceea că practică o morală care-i în strânsă legătură cu obârșia-i.” Capitalismul se ține în picioare nu numai prin *fapt*, el face să concureze toate mijloacele intelectuale și toate astea să ia parte la aservirea mentalității producătorilor, ascunzându-le esența societății. Și când Stirner atacă moralitatea și toate regulile, n-o face în virtutea unor considerații filosofice, ci din pricina operei nefaste pe care acestea au menirea s-o îndeplinească. În privința asta dânsul e limpede:

Creștinismul este un mijloc minunat de a înăbuși toate murmurele și toate revoltele. Dar astăzi nu mai e vorba de-*năbușit* dorințele, ci de satisfăcut. Burghezia, care a proclamat evanghelia bucuriei de a trăi, bucuriei materiale, se miră văzând că această doctrină capătă partizani printre noi, cei săraci. Burghezia a dovedit că ceea ce face pe cineva fericit nu-i nici credința, nici sărăcia, ci instrucția, învățătura și bogăția. Tot așa înțelegem și noi, proletarii.⁹⁰

Semnalăm această frază cu atât mai vârtos, cu cât arată în același timp și sarcina ce și-a luat Stirner, criticând entitățile morale, și depărtarea ce este între convingerile sale și cele care au dictat lui Nietzsche evaluarea valorilor.

Stirner voiește pentru mizerie o morală care să fie a ei, care să fie pusă în locul moralei care consfințește mizeria.

89. *L'Unique...*, p. 74 (n.a.).

90. *L'Unique...*, p. 143 (n.a.).

Această morală, adică morala voită de Stirner, va fi „sinonimă cu activitatea spontană, cu libera dispunere de sine”. E, de asemenea, destul de ciudat văzând cum se apără Stirner „de-a face și dânsul morală”, cu toate maximele sale de egoism ca: hotărăște-te, vino-ți în fire, ridică-te, fii tare etc. Și are dreptate să vorbească așa (Marx i-a făcut în privința asta imputări pe nedrept) pentru că el dovedește neapărata nevoie de revoltare:

Înrăurirea morală începe unde începe *umilirea*... Când strig la unul să se ferească de-o stâncă aproape să cadă, nu îndeplinesc asupra-i, prin această înștiințare, nicio înrăurire morală. Când zic copilului: „are să-ți fie foame dacă nu mănânci ce se găsește pe masă”, aici, tot așa, nimic care să semene a înrăurire morală. Când îi voi zice însă: „trebuie să te rogi, să onorezi pe tatăl tău și pe mama ta, să te închini la icoane” și așa mai departe, negreșit că de astă dată voi îndeplini asupra-i o acțiune morală.⁹¹

După Stirner, respectul legalității izvorăște în mare parte din alipirea la moralitatea oficială: „Perioada burgheză e dominată de spiritul de legalitate.” Stirner însă apelează la violență, a cărei vreme ar fi aproape dacă împilații și-ar fi făurit armele. Acțiunea parlamentară nu mai are, prin urmare, după Stirner, nicio însemnătate, „membrii parlamentelor neputând trece marginile impuse de constituție.” În privința asta astăzi ar putea adăuga argumente cu mult mai doveditoare. Stirner nu admite mai ales *resemnarea ipocrită* sau înfrânarea fățarnică a celor care, cu toate că părând a combate starea aflătoare, nu mai încetează cu „litanii de iubire” și „cheamă pe vrăjmași la respectul lucrurilor sfinte”. Acest respect de care contemporanii săi au dat destulă dovadă, Stirner îl are în cea mai mare oroare: “Sfințenia” îl urmărește neconținut, și o descoperă unde niciodată n-a fost.

Urmarea moralei stirneriene e că „cel ce are pentru sine puterea, are pentru sine și dreptul”. Uitați-vă la cei puternici și vedeți-i cum procedează... O singură cale vă este deschisă, dacă voiți ca cei puternici să n-aibă dreptate: puterea⁹².

Dacă adăugăm și principiile de antipatriotism, foarte pronunțate în *Unic*, putem califica concepția morală la Stirner drept morală de clasă.

91. *L'Unique...*, p. 94 (n.a.).

92. În originalul francez: “forța” (n.n.).

VIII. Ideal

Puțini ne mai rămâne de zis despre idealul stirnerian. Stirner singur nu și-a îngăduit niciodată să aplice cuvântul ideal *Asociației Egoiștilor*. Înverșunându-se împotriva oricărei “fantasmagorii”, el “șterse din vocabularu-i” cuvintele mari, mai cu seamă cele care erau în uz la idealiștii de pe atunci. Dar e vorba de înțelesul cuvântului și, fără a fi siliți să dăm *Asociației* caracterul de entitate, putem să desemnăm această asociație ca idealul stirnerian, totuși cu oricare, destul de neprevăzute, rezerve.

Stirner se sili și aici să aducă o încurcătură. S-ar putea zice că a făcut tot ce i-a stat în putință să-și strice cartea. Cel mai adesea *Asociația* e cu adevărat societatea viitoare, fără “Dumnezeu, nici stăpân”. Dar observăm că organizarea “egoiștilor” pentru a duce lupta împotriva societății actuale – un soi de partid – e desemnată și ea prin cuvântul asociație. Dacă Stirner ar fi zis, cel puțin, că din această din urmă asociație va ieși o societate nouă, așa cum credem despre sindicate, ar fi fost minunat. Nenorocirea este că el *confundă* (nu știm cum) amândouă asociațiile, vorbind de ele când într-un înțeles, când în altul.

Unde mai punem că asupra ambelor forme de asociație nu ne dă decât deslășiri slabe. Din fericire, el nu încearcă să-și zidească societatea: o utopie mai puțin. Dar, cu tot refuzul său categoric rostit, nu ne scutește de descrierea, foarte nehotărâtă ce-i drept, a relațiilor care vor avea loc între viitorii “egoiști”.

O singură dată, pentru a da pildă de funcționarea *Asociației Egoiștilor*, dânsul se pune pe terenul sănătos al realităților. După pilda aceasta, putem rezuma funcționarea acesteia printr-o singură frază, foarte înțeleaptă de altminteri: Fă-ți daraverile⁹³ singur!

Iată ce zice, textual, Stirner:

Pâinea, bunăoară, e un lucru de primă necesitate pentru toți locuitorii unui oraș. Nimic mai natural, așadar, decât unirea pentru întemeierea unei brutării publice. În loc de asta, această furnitură⁹⁴ neapărată se lasă pe seama unor

93. Cu sensul de “treburi”, “afaceri” (n.n.).

94. Cu sensul de “marfă” (n.n.).

brutari, care-și fac concurență. Tot așa cu carnea, care se lasă pe seama casepilor⁹⁵. Tot așa cu vinul, care se lasă pe seama cârciumarilor. Și așa mai departe. A desființa regimul concurenței nu înseamnă a favoriza regimul corporației. Iată deosebirea: în *corporație*, a face pâine e afacerea tovarășilor; sub *concurență*, e afacerea celor ce le place să concureze; în *asociație*, e afacerea celor ce au nevoie de pâine, prin urmare, a mea, a ta. Nu-i afacerea tovarășilor, nici a brutarilor cu autorizație, ci afacerea asociaților.

Această expunere e de o naivitate atingătoare⁹⁶.

Mult mai însemnat ar fi fost să se arate *mijlocul* de a ajunge la transformare. La urma urmei, nu *idealul* este acela ce ne *călăuzește*; dimpotrivă, calea pe care o apucăm este cea care hotărăște ținta finală. Dar, în afară de ideea grevei generale, Stirner nu ne mai spune nimic. Cum vom ajunge la greva generală? Dânsul n-o știe. Astfel, *Asociația Egoiștilor*, sub dubla înfățișare ce o ia la Stirner, este abia schițată. De îndată ce voim s-o adâncim, s-o concretizăm, dânsa ne scapă, după cum a trebuit să scape chiar și născocitorului ei. Descrieri mai amănunțite, ca la Fourier bunăoară, n-ar fi făcut decât să împovăreze *Unicul* printr-o vorbărie nesuferită.

Asta-i în liniile ei mari doctrina lui Stirner. Fără a vorbi de înrăurirea îndeplinită de acest cugetător asupra contemporanilor⁹⁷ noștri, voim să schițăm acum ceea ce se poate cere de la el.

95. Cu sensul de “măcelari” (n.n.).

96. Cu sensul de “mișcătoare” (n.n.).

97. Deși având idei foarte diferite de cele ale lui Stirner, Nietzsche are în comun cu acesta ura pentru intelectualism. Or Nietzsche nu l-a menționat niciodată pe Stirner, nici în operele publicate în timpul vieții, nici în manuscrisele sau carnetele publicate de moștenitorii săi. Fără nicio îndoială că Nietzsche l-a citit pe Stirner, iar acest lucru poate adăuga o trăsătură specifică fizionomiei sale. Iată dovezile: 1) Nietzsche a cunoscut aproape pe de rost lucrarea lui Lange, *Istoria materialismului*, unde este vorba de Stirner în paginile care urmează părții dedicate lui Schopenhauer, al cărui admirator fervent Nietzsche era în acea perioadă; 2) elevul favorit al lui Nietzsche la Basel, Baumgartner, a împrumutat la sfatul lui Nietzsche din biblioteca universității cartea lui Stirner (a se vedea Lévy, *Stirner et Nietzsche*, 1904); era între 1872 și 1880. Baumgartner a confirmat el însuși acest lucru; 3) Overbeck, un adevărat prieten al lui Nietzsche, mai bun decât sora sa și M. Gast, povestește că filosoful i-a vorbit de Stirner; 4) domnul Bernoulli, în cartea sa recentă (*Franz Overbeck und Friedrich Nietzsche*, 1908), demonstrează și el acest fapt, soția lui amintindu-și că Nietzsche îi povestise în 1878 „de doi excentrici: Klinger și Stirner”; de acesta din urmă vorbea cu o „indignare morală”. În fine, Richard Wagner și Hans von Bülow (mai ales cel

A numi *Unicul și proprietatea sa*, Biblia unei doctrine, a unui *ism* oarecare ar fi absurd. Stirner, meșter făuritor de “table de valori”? Încă o dată, ceva absurd. Chiar Stirner se zbătea între diferitele curente de cugetare prin care a trebuit să treacă în timpul evoluției sale intelectuale. Dânsul varsă asupra-ne uneori cascade de concepte, pe care le face să țâșnească, fără puțința vreunei analize. De aceea citirea-i poate fi anevoioasă.

Dar, iarăși, poți să ieși de aici întărit. Această critică a principiilor ideologice ale burgheziei, aceste apeluri la hotărâre, la mândrie, și aceste revărsări de ură, aceste izbucniri de cugetări neprevăzute, atrag, fac să se-ndrepte cugetările spre un înțeles nou. Se înțelege, ar fi nechibzuit să ne lăsăm duși de carte și să credem că-n ea critica ideologică este fără greș. Fără a vorbi de organizarea *practică* – care e cu siguranță cel mai bun factor de schimbare a mentalității – pentru cei cu o bază teoretică mai sigură, *Unicul* lui Stirner poate fi negreșit o lectură minunată, revelatoare.

Unicul are o mare valoare istorică, dar, după părerea noastră, pentru un militant revoluționar ar fi de preferat să așeze pe Stirner în fundul bibliotecii sale și să studieze istoria mișcării muncitorești și operele acelor cugetători care au contribuit mai mult la studiul fenomenelor sociale, operele acelor cugetători care singuri, după vorba lui Stirner, au drept la titlul de *filosof*, pentru că „ei au ochii larg deschiși la lucrurile lumii și privirea limpede, sigură, care dă asupra lumii o judecată dreaptă, și nu văd în lume decât lumea, iar în lucruri, doar lucruri. Pe scurt, ei văd lumea prozaic, tocmai cum e.”

Stirner nu atinge decât rar această ascuțime de vedere. Dacă, printr-un privilegiu al geniului, privirea lui pătrunde viitorul omenesc, dânsa se stinge foarte adesea în fața realităților mai apropiate. Și numai înfocarea stilului său mișcător ca un acid și ascuțit ca o lamă e în stare să ne facă să uităm ceea ce are cugetătorul incomplet.

Premergătorii n-au niciodată dreptate: veniți prea devreme, ei sunt descoperiți prea târziu.

din urmă) trebuie să-i fi pomenit de Stirner. În volumul XI al Operelor postume ale lui Nietzsche, am găsit la rubrica „Idealul individualist” o serie întreagă de fraze care ne-au dat impresia că au fost scrise în urma lecturii *Unicului*. Nietzsche folosește expresii specifice lui Stirner, de care nu se folosește niciodată în mod obișnuit, cum ar fi cuvântul “unic” și “unicitate” (individualitate). Nietzsche se întreabă: „a reduce raporturile sociale la egoism?”; și răspunde: „Bine. Dar pentru mine ... nu se poate cere civilizație decât pentru unici...” (a se vedea Nietzsche, *Werke*, vol. XI, Gross-Octav-Ausgabe, aforismele 191, 192, 200, 211) (*n.a.*).

C U P R I N S

Despre ediția de față	1
Scurtă introducere	3-4
Victor Roudine – Max Stirner	5-40
I. Un refractar	5-11
II. Dualismul în opera stirneriană	11-14
III. Cui se adresează Stirner	15-19
IV. Marx și Stirner	19-23
V. Libertate, Individualitate, Sociabilitate	23-27
VI. Stirner și proletariatul	27-34
VII. Morala stirneriană	34-37
VIII. Ideal	38-40

Au apărut deja

BROȘURI în limba:

Română

- Adrian Tătăran* – Panait Mușoiu
Andie Nordgren – Anarhia relațională
(introducere de *bopancarusel*)
Colin Ward – Anarhismul ca teorie a
organizării
CrimethInc – Vot vs. Acțiune Directă
Cristian-Dan Grecu – Csipike – piticul
comunist
Dennis Fox – Anarhism și psihologie
Necunoscut – Slogane din mai 68
Emma Goldman – Nu există Comunism în
URSS
Giorgio Agamben – De la un stat al
controlului către un praxis al
puterii destituente
Martin Veith – Neobosit! Iuliu
Neagu-Negulescu
Mihail Bakunin – Catehism revoluționar
Murray Bookchin – Municipalismul libertar
Robert Graham – Ideea generală a Revoluției
la Proudhon
Vlad Brătuleanu – Anarhismul în România

Maghiară

- Giorgio Agamben* – Az ellenőrző államtól a
destituáló hatalom praxisáig
Murray Bookchin – Libertárius
municipalizmus

Engleză

- Cosmin Koszor-Codrea* – Science
popularization and
Romanian anarchism in the
nineteenth century
Cristian-Dan Grecu – Csipike – the
Communist Pipsqueak
Vlad Brătuleanu – A Brief History of
Anarchism in Romania

CĂRȚI în limba:

Română

- Iuliu Neagu-Negulescu* – Arimania
Mihail Bakunin – Dumnezeu și Statul

